

# LIBERTAS

---

Nr. 53

Oktober 2012

## Frihed, Forbud og Frigørelse

### **Frihed og frigørelse**

*Rasmus Fønnesbæk Andersen*

### **Kvindefrigørelsen er liberal i sin grundvold**

*Camilla-Dorthea Bundgaard*

### **Herbert Spencer, liberalismens bønmand**

*Ryan Smith*

### **Narkotikaens danmarkshistorie**

*Sasha Renate Bermann*

## **Minitema: Milton Friedman 100 år**

### **Forbud og narkotika**

*Milton Friedman*

### **Friedman og Chiles økonomiske mirakel**

*Sasha Renate Bermann og Torben Mark Pedersen*

### **Uden for tema:**

### **Et liberalt bud på en rettighedsbaseret indvandringspolitik**

*Jesper Veiby*

### **Boganmeldelse**

**Madsen Pirie: *Think Tank - The Story of the Adam Smith Institute*. Af Jens Frederik Hansen**

# Indhold

Temaindledning: Frihed, forbud og frigørelse.....3 <i>Torben Mark Pedersen</i>	<b>Uden for tema</b> Et liberalt bud på en rettighedsbaseret indvandringspolitik.....35 <i>Jesper Veiby</i>
Frihed og frigørelse.....5 <i>Rasmus Fonnesbæk Andersen</i>	<b>Bog anmeldelse</b> Madsen Pirie: Think Tank - the Story of the Adam Smith Institute.....40 <i>Jens Frederik Hansen</i>
Kvindefrigørelsen er liberal i sin grundvold.....8 <i>Camilla-Dorthea Bundgaard</i>	<b>Den synlige hånd</b> Abort er oversolgt som frigørelse.....44 <i>Lisbet Røge Jensen</i>
Frihed og frigørelse.....12 <i>Ryan Smith</i>	
Narkotikaens danmarkshistorie.....15 <i>Sasha Renate Bermann</i>	
<b>Minitema: Milton Friedman 100 år</b> .....19 <i>Torben Mark Pedersen</i>	
Forbud og narkotika.....20 <i>Milton Friedman</i>	
Friedman og Chiles økonomiske mirakel .....22 <i>Sasha Renate Bermann og Torben Mark Pedersen</i>	

---

## Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet *Libertas*, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet *Libertas* postomdeles til abonnenterne.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

---

## Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)  
Rune Toftegaard Selsing  
Henrik Gade Jensen  
Rasmus Fonnesbæk Andersen

Redaktionen kan kontaktes på:  
torbenmarkp@hotmail.com

# Temaindledning

## Frihed, Forbud og Frigørelse

En pige i Afghanistan vil opleve det som en lige så stor indskrænkning i hendes frihed, om loven forbyder hende at gå i skole, som hvis skoleledere nægter at optage piger på deres private skoler.

I det første tilfælde er der tale om en krænkelse af hendes negative frihed, men i det andet tilfælde er der tale om en helt legitim håndhævelse af den private ejendomsret, og pigen er ikke mindre fri end sine brødre, selv om hun har markant færre muligheder i livet. Ifølge det liberale frihedsbegreb.

Venstreorienterede, der holder sig til det positive frihedsbegreb, og som hævder autonomi og selvbestemmelse er de primære menneskelige mål, vil derimod betragte pigen som ufri, fordi religiøse normer hindrer hende i at gå i skole.

Som **Rasmus Fonnesbæk Andersen** skriver i artiklen *Frihed og frigørelse*, så vil venstreorienterede ofte bifalde frigørelse fra konventioner som vejen til frihed, hvorimod liberale betragter positive rettigheder som åbenlyst frihedsfjendske.

I nogen sammenhænge har frigørelseskampen dog været en forudsætning for frihedskampen i betydningen kamp for lige rettigheder, som når kampen for lige rettigheder har forudsat en kulturkamp og frigørelse fra undertrykkende moralske, kulturelle og religiøse normer. I praksis forudsætter en effektiv beskyttelse af de negative frihedsrettigheder, at en stor andel af borgerne deler liberale holdninger, og at der således er en dominerende liberal kultur.

Kampen for kvindernes ligestilling er et eksempel på, at frigørelseskamp og frihedskamp ofte går hånd i hånd. **Camilla-Dorthea Bundgaard** fortæller i *Kvindefrigørelsen er liberal i sin grundvold* om Emilie de Châtelet (1706-49), der gjorde op med samtidens traditionsbundne forventninger til og fordomme om kvinder, og

derigennem skabte hun egenhændigt et større handle- rum for sit eget sociale liv, videnskabelige karriere og sexliv. Hun var en af pionererne inden for kvindefrigørelsen.

Kampen for kvinders ligestilling blev ikke kun udkæmpet af modige kvinder og mænd som Wollstonecraft og John Stuart Mill, der skrev bøger, men også af aktivister som Emmeline Pankhurst (1858-1928), der gik forrest i en radikal, militant bevægelse.

**Ryan Smith** skriver om liberalisten Herbert Spencer, der mest er kendt som socialdarwinist og laissez-faire liberalist. Der er imidlertid også en anden og mindre kendt side af Spencer, nemlig den, der handler om frigørelsen af arbejderne under laissez-faire. Spencer frygtede, at kombinationen af privat ejendomsret til jord og *laissez-faire* på sigt ville munde ud i et samfund, hvor en klasse af rige kapitalister ejede enhver park og grøn eng, og hvor arbejderklassen til sidst ville være forvist fra alle andre områder af landet end deres egen bolig og arbejdsplads. Og arbejderne ville i så fald ikke være frie.

**Sasha Renate Bermann** skriver om *Narkotikaens danmarkshistorie*. Hvor en stor del af det 20 århundrede er historien om større åbenhed og tolerance, udvidelsen af den personlige frihed til at omfatte kvinder, sorte og homoseksuelle, og respekt for menneskerettighederne – i den vestlige verden – så er narkotikaområdet en historie om frihedens forfald. Op til 1945 havde Danmark stort set ingen lovgivning på området, men det begyndte i 1950'erne, og siden er det lovgivningsmæssige net strammet mere og mere om ikke bare producenter og forhandlere men også om brugerne.

Det er i år 100 året for Milton Friedmans fødsel, og Friedmans 100 års dag markeres med et minitema. Den første artikel i temaet er skrevet af **Milton Friedman** selv, og det er hans Newsweek klumme fra 1972 om *Forbud og*

*narkotika*. Artiklen knytter sig dermed til temaet om Frihed, forbud og frigørelse.

**Sasha Renate Bermann og Torben Mark Pedersen** skriver i den anden artikel i minitemaet om *Friedman og Chiles økonomiske mirakel*.

Siden 1975 – og især siden 1985 – har Chile oplevet et sandt økonomisk mirakel med høj økonomisk vækst og stigende levestandard. Det skyldes de markedsøkonomiske reformer, som militærjuntaen med general Pinochet i spidsen gennemførte fra 1975, og som var planlagt af *los Chicago boys* – en gruppe chilenske økonomer, der som led i et universitet til universitet-samarbejde havde færdiggjort deres uddannelse ved University of Chicago. Friedman kom formentlig til at spille en vigtig rolle for militærjuntaens beslutning om at gennemføre de markedsøkonomiske reformer.

Uden for tema giver **Jesper Veiby** om *Et liberalt bud på en rettighedsbaseret indvandringspolitik* med udgangspunkt i John Lockes tanker om privat ejendomsret og den initiale tilegnelse af ejendom.

Temanummeret sluttet af med en anmeldelse af Madsen Piries bog om *The Adam Smith Institute*, anmeldt af Jens Frederik Hansen.

*Den synlige hånd* er skrevet af **Lisbet Røge Jensen**.

God læsning!

På vegne af redaktionen,

Torben Mark Pedersen

# Frihed og Frigørelse

Venstreorienterede vil ofte bifalde frigørelse som vejen til frihed, hvorimod liberale vil betragte den form for "frigørelse" som åbenlyst frihedsfjendsk. Omvendt kan frigørelse fra gældende normer føre til en reel udvidelse af ens handlemuligheder, hvilket også liberale må betragte som noget positivt.

Af Rasmus Fonnesbæk Andersen

Venstreorienterede hylder frigørelse, mens højreorienterede foretrækker frihed. Sidstnævnte forekommer umiddelbart mindre indgribende og mere ligetil, men er frigørelse blot en dårlig og friheds-fjendsk undskyldning for bedrevenhed og en pervertering af frihed?

Når vi taler om frihed, opstår spørgsmålet om en negativ eller positiv forståelse af frihed lynhurtigt. Frihed fra eller frihed til, frihed som fraværet af ekstern, fysisk tvang over for det, den positive friheds fortalere ville kalde en faktisk mulighed for selvbestemmelse og evnen til at leve sit liv, som man helst vil det.

Mens nogle få på yderste venstre og højre fløj af et ærligt hjerte synes at være uinteresserede i frihed, fordi de mangler tillid til, at det store flertal af menneskeheden selv kan træffe kvalificerede beslutninger om deres liv, er uenighed mellem højre og venstre helt overvejende *ikke* en diskussion om frihedens værdi. Den handler derimod i langt højere grad om frihedens væsen.

Højreliberale og venstreliberale – som jeg her i stil med en række andre observatører vil betegne den største del af politisk tænkning på venstrefløjen i dag – deler sig her op. Førstnævnte vil insistere på, at friheden er rent negativ. Jo mindre fysisk tvang, des mere frihed. Det betyder ikke, at friheden er det eneste gode, og den kan sagtens i denne forståelse være i konkurrence med andre værdier, men forståelsen af frihed er negativ og streng. Kodeordet er frihed som fraværet af magtudøvelse.

Venstre-liberalismen fremhæver herimod autonomi og selvbestemmelse som frihedens topmål, og bifalder derfor ofte frigørelse som vejen til frihed. Mennesker kan være bundet af en række eksterne og interne begræns-

ninger, der ikke er indeholdt i fysisk tvang: overvægtige kan ønske at tabe sig, men ikke kunne, fordi de på den ene eller anden vis er afhængige af mad, mennesker kan lade sig tyrannisere af andres faktiske eller forestillede meninger, eller de kan mangle forudsætninger for at vælge en række muligheder til.

Mange selverklærede liberale ville uden tøven vælge endegyldigt side til fordel for den rent negative forståelse af frihed. Ønsket om en sådan negativ friheds fremme indebærer sjældent anarkisme: det liberale projekt bliver blot ønsket om en samfundsindretning, der lader mennesker være mest muligt fri fra vold og tvang fra andre mennesker i privat kapacitet såvel som fra statslige projekter for deres liv.

'Frigørelse' kan på den baggrund virke som en åbenlyst frihedsfjendsk doktrin: næret af paterna-listiske ideer om falsk bevidsthed postuleres det, at mennesker ikke bedst selv kan vurdere deres eget bedste, men at de skal frigøres fra overleverede ideer om eksempelvis køn, religion, familie og andet af de, der har set lyset.

Den amerikanske forfatter Alan Ehrenhalt har i en amerikansk kontekst med reference til gonzo-journalisten P. J. O'Rourke beskrevet frigørelses-evangeliet som appellende, men betragter det ultimativt som en libertariansk fejltagelse:

*"Libertarian ideas are seductive and would be nearly impossible to challenge if one thing were true – if we lived in a world full of P.J. O'Rourkes, all of us bright and articulate and individualistic, and wanting nothing more than the freedom to try all the choices and experiments that life has to offer, to express our individuality in an*

*endless series of new and creative ways. But this belief is the libertarian fallacy: the idea that the world is full of repressed libertarians, waiting to be freed from the bondage of rules and authority."*

Frie mennesker kan også give udtryk for ønsket om ikke at skulle træffe valg og føle 'frigørelse' som at blive tvunget til at træffe valg, de hellere havde været foruden:

*"Most people want a chart to follow and are not happy when they don't have one [...] the uncharted life, the life of unrestricted choice and eroded authority, is one most ordinary people do not enjoy leading."* (Ehrenhalt 1995: 25).

Men er en sådan dom over frigørelsen – som konceptuelt fejltagen og ultimativt totalitær – helt fair?

Ungdomsoprøret i Danmark handlede til at begynde med overvejende om frihed fra "gældende normer": i handling og i påklædning præsenteredes alternative måder at leve på, og særligt ønsket om kunstnerisk frihed i rockmusik, film og litteratur havde frigørelse *af sig selv og andre* som erklæret mål. Provobevægelsen med bl.a. Ole Grünbaum og Jens Jørgen Thorsen er måske det bedste eksempel på forståelsen af frihed som frigørelse. Free your mind.

Det er uomtvisteligt, at frigørelsesbevægelserne fra starten også var ekstremt konforme indadtil, men man må spørge, om de ikke også gjorde Danmark til et friere samfund? Fik mennesker ikke flere udfoldelsesmuligheder?

Ligeledes kan man i en nutidig kontekst stille det samme spørgsmål, hvad angår Muhammedtegningerne. Vurderet ud fra frigørelsesperspektivet gjorde Muhammedtegningerne – paradoksalt nok, givet de meget forskellige politiske konstellationer 40 år senere – det danske samfund friere og øgede ytringsfriheden for mennesker i Danmark, fordi de øgede den mulighedsramme, som vi udtrykker os inden for. De bidrog til at bryde et tabu og gøre os fri(ere) til at kritisere dogmer inden for Islam og megen muslimsk kultur.

Fra frigørelsesperspektivet benytter mange sig rigtig nok af lignende argumenter til at sige, at de også låser vores forestillinger fast ved at gentage stereotypiske fremstillinger af muslimer, og mener på den baggrund, at de var forkastelige eller måske endda, at de burde straffes efter straffelovens bestemmelser om begrænsning af ytringsfriheden til kritik af religion og religiøse mennesker. Men

man kan sagtens fast-holde, at det ikke er frigørelse som ønskværdigt mål, som der er noget i vejen med, men snarere deres brug af begrebet i en specifik kontekst.

De to frihedsforståelser tørner særligt sammen, når det gælder børn og familieliv. Børn er svære i en liberal politisk kontekst: de er per definition umyndige, og i juridisk forstand har de ikke frihed til at handle, som de lyster. Dog er det også klart, at forældre ikke ejer deres børn, og at de ikke har uindskrænket magt over dem.

I vores politiske og intellektuelle dannelse står vi som mennesker "på gigantens skuldre", som Isaac Newton formulerede det. Selvom vi som mennesker kan tænke originale tanker, kommer langt det meste af vores tankegods som individer fra andre. Kan vi ærligt sige, at unge mennesker er frie, så længe de ikke er udsat for fysisk tvang, hvis de eksempelvis er vokset op i mikroskopiske religiøse sekter, der skærmer sig fra kontakt med omverdenen? Ville det ikke gøre dem friere at se andre måder at leve på, så disse muligheder kunne gøres til genstand for deres egen overvejelse?

Behovet for en gennemtænkning af forholdet mellem frihed og frigørelse trænger sig særligt på, når argumenter om ønskværdighed af frigørelse benyttes i mødet med Islam og særligt i forhold til muslimske kvinder og børn, mens de *af samme mennesker* afvises i andre sammenhænge som paternalisme.

Problemstillingen er yderst ømtålelig, fordi den potentielt åbner en ladeport for utilstedelige indgreb i menneskers privatsfære, hvor de har ret til at leve, som de selv ønsker. Dette gode må dog balanceres med netop vigtigheden af, at dominerende forældre, familier eller ægtefæller ikke krænker denne ret inden for familien.

Et bud kunne være at orientere sig efter et kriterium om oplyst overvejelse, hvor et valg betragtes som frit, hvis det er foregået på baggrund af et minimum af viden om flere, forskellige muligheder. Dertil bør det være klart, at frigørelse udelukkende handler om adgangen til information, og at aktive indgreb i andres personlige valg ikke kan betragtes som frigørelse.

Derfor er racismeparagraffen forkert, mens Muhammedtegningerne var frigørende. Derfor er det forkert at forbyde burkaer og tørklæder i det offentlige rum ud fra et frigørelsesrationale, mens det er frigørende, at børn ikke afholdes fra at høre om sex eller religionskritik. Og derfor er det forkert at tvinge mennesker til at leve sundt eller i overensstemmelse med 'ligestillede' kønsroller, mens det er

rigtigt og frigørende at sørge for, at indvandrere i Danmark har samme mulighed for at træffe oplyste og egne valg om deres liv som alle andre.

**Litteratur:**

Ehrenhalt, Alan (1995): *The Lost City. The Forgotten Virtues of Community in America*. New York: Basic Books.

# Kvindefrigørelsen er liberal i sin grundvold

Kvindefrigørelsen startede omtrent to hundrede år før 1970, og er i sin grundvold et liberalt projekt. Med denne artikel søger Camilla-Dorthea Bundgaard at anskueliggøre, hvorledes kvindefrigørelsen udtartede og udviklede sig op til starten af 1900-tallet, før socialstatens tid – en tid, som ellers ofte påberåbes status som kvindefrigørelsens guldalder.

Af Camilla-Dorthea Bundgaard

I 1749 lå den franske, kommenterede oversættelse af Newtons "Principia Mathematica" klar. Den var oversat og kommenteret – blandt andet med egne forskningsresultater baseret på mekanikkens principper – af Emile du Châtelet. En kvinde.

I eftertiden er Châtelet blevet kendt som Voltaires elskerinde, men hun var meget mere end det. Hun blev født i Paris i 1706, og var ene pige blandt sine fem brødre. Som 18-årig indgår hun et arrangeret ægteskab med den 30-årige Marquis Florent-Claude du Chastellet-Lomont, og senere bliver hun mor. Da hun er 26 år, og har overstået de hårdeste år som mor, vender hun igen opmærksomheden mod det fornemme, sociale liv omkring hende. Hun går blandt andet ud og spiller kort og taber på et tidspunkt stort. Som følge heraf står hun med en enorm gæld, men indgår en aftale med kongens skatteopkrævere på den ene side og dem, der lurede penge fra hende ved kortbordet på den anden. Hun skaber et system for egne finanser, som leder tanken i retningen af vor tids derivativer.

I samme periode danner hun et venskab med - og intimt forhold til - Voltaire, og han ender med, i rollen som førsteelsker, at flytte ind hos Châtelet og hendes ægtemand. Voltaire og Châtelet følges gennem tykt og tyndt gennem resten af Châtelets liv. Ikke mindst i deres fælles, faglige liv.

Châtelet studerer i denne periode matematik og fysik. Hun udgiver videnskabelige artikler, oversætter andres naturvidenskabelige værker og skaber sine egne – herunder blandt andet det nævnte "Principia Mathematica"

og "Institutions de Physique" – et værk, hvor hun kæder flere af sine samtidiges ideer sammen til nye teorier - samt artiklen "Dissertation sur la nature et la propagation du feu", hvori hun forudser, hvad man i dag ved om infrarød stråling.

I 1748 indgår Châtelet endnu en forbindelse til en mand. Denne gang med poeten Jean Francois de Saint-Lambert, som bringer hendes mest kvindelige side frem. Den kødelige affære medfører en graviditet og en kompliceret fødsel, som forårsager hendes død i en alder af 42. Barnet dør året efter<sup>1</sup>.

## En frigjort kvinde

Var Châtelet en frigjort kvinde? Juridisk set er svaret nej. Kvinder på Châtelets tid havde ikke rettigheder på linje med mændene – hverken økonomiske eller juridiske. End ikke i relation til egen krop. Men Châtelet formåede – måske nok støttet af oplysningstidens 'opbrudsånd' – at gøre op med de traditionsbundne forventninger til og fordomme om det kvindelige køn og skabte egenhændigt et handlerum i sin tid.

Inden for de kulturelle og juridiske rammer, der gjaldt hendes tid, formåede hun således at skabe et liv, hvor hun påvirkede videnskaben på linje med mandlige tænkere (om end hverken samtid eller eftertid har krediteret hende for det). Hun levede tillige, hvad man kan kalde 'seksuelt frigjort' – bestemte i sine affærer over egen krop, egen lyst - og forvaltede til dels også egne penge. Châtelet lod sig ikke hæmme af historiske, stereotype forventninger til kvinden, men udfoldede sig efter lyst og behov; emanciperede sig. Hun gjorde sig fri inden for de givne



rammer og søgte at bryde med de traditionsbundne normer. Derfor kan man meget vel se hende som en af de – ikke anerkendte – pionerer inden for kvindefrigørelsen.

Châtelet var privilegeret i form af social status og penge, eftersom hun var marquise – datter af og hustru til en adelig – og dermed ikke repræsentativ for sin samtids kvinder. Men det ville også være fejlagtigt at gøre hende til en historisk undtagelse blandt kvinder. 42 år efter Châtelet fødtes til eksempel Olympe de Gouges (som hun senere kaldte sig), der levede lig Châtelet og britiske Wollstonecraft, som om et øjeblik vil blive præsenteret. De kæmpede alle for kvinders rettigheder - for deres ret til egen krop og ligestilling i og uden for ægteskabet. I for eksempel Gouges' tilfælde også for andre diskriminerede grupper i samfundet, særligt slaverne. Så ser man tilbage på 1700-tallets kvinder står Châtelet hverken alene i sin udadvendte orientering mod verdens eller samfundets sammenhænge eller i sin kamp - hvad end privat, civil eller politisk – for frihed også til kvinderne.

Châtelet var en forløber for den kvindebevægelse, der i Frankrig i slutningen af 1700-tallet sættes i gang af kvinder og tænkere af begge køn<sup>2</sup>.

### Englands oprørske kvinder – der tænkes

Også i 1700-tallets England begyndte kvindernes trang til frigørelse at røre på sig. Blandt de tænkere, der påvirkede perioden, finder man kvinden Mary Wollstonecraft, som i 1792 skriver "A Vindication for the Rights of Woman".

Wollstonecraft argumenterer i sit værk for, at kvinderne i hendes samtid er 'fjollede' og 'tåbelige' - ikke fordi, det ligger i deres natur, men fordi de er forhindret i at deltage i samfundslivet på linje med mænd. Særligt fokuserer hun på uddannelse og skriver blandt andet:

*"To render women truly useful members of society, I argue that they should be led, by having their understandings cultivated on a large scale, to acquire a rational affection for their country, founded on knowledge, because it is so obvious that we are little interested in what we do not understand".* Wollstonecraft (1967, 283)

Wollstonecraft fremfører altså, at så længe kvinden ikke har adgang til 'fornuften' via uddannelse, viden og kundskab kan hun ikke adlyde denne 'fornuften'. Kvinder kan ikke forventes at interessere sig for det, de end ikke forstår, som hun skriver. Derfor fremfører Wollstonecraft, at det, vi i dag kalder ligestilling<sup>3</sup>, måtte tage udgangspunkt i kvinders adgang til viden og uddannelse.

Men hun stopper ikke ved det, for Wollstonecraft er også stor tilhænger af frihed som en værdi, der fordrer kvinders adgang til netop den oplysning og fornuft, som skal gøre kvinder ligeberettiget. Kun i frihedens favn, mener hun, kan dyd – som her ikke bør forveksles med 'kvindens dyd', men nærmere må forstås som den fornuftsbaserede livsførelse og samfundsdeltagelse – næres og styrkes.

Et menneske, også kvinder, må altså leve et liv og deltage i samfundslivet baseret på fornuften. Denne fornuft næres og styrkes kun, hvor der er frihed. Og for at kvinder kan deltage i samfundslivet, må de også have adgang til uddannelse i frihedens navn. For kun herigennem kan de få den indsigt og blive de fornuftsvæsener, der gør dem egnede til at deltage i netop dette samfundsliv på linje med mænd:

*"Moralists have unanimously agreed, that unless virtue be nursed by liberty, it will never attain due strength – and what they say of man I extend to mankind, insisting that in all cases morals must be fixed on immutable principles; and that the being cannot be termed rational or virtuous who obeys any authority but that of reason"* (ibid.).

### Englands oprørske kvinder – der handles

Inden for kønsforskning taler man om de perioder, som har udgjort en art brydningstider for køn og kønsforståelse som tre bølger. Første bølge betegner midten af 1800-tallet til omkring 1920<sup>4</sup>, hvilket var årene kvinder fik tilkæmpet sig fuld, ubetinget stemmeret i de fleste vestlige lande - blandt andet de europæiske (med undtagelse af Schweiz og Frankrig, hvor der skulle gå mange år endnu) og Australien<sup>5</sup>. Men som det er indikeret herover, startede bevægelsen i retningen af kvinders frigørelse allerede omkring starten af 1700-tallet, i oplysningstiden.

Omtrent halvandet hundrede år senere, i 1869, udkommer den socialliberale John Stuart Mills essay "The Subjection of Women". Dette essay er i eftertiden blevet kendt som skriftet bag kampen for kvinders valg- og stemmeret og beskæftiger sig grundlæggende med de samme frihedsbegreber, som Stuart Mill fremstiller i "On Liberty" fra 1859 – og som jeg ikke vil spilde linjer på at udlægge yderligere for netop dette tidsskrifts målgruppe.

Stuart Mill mener - som Wollstonecraft mente det knap 80 år før ham – ikke, at de uddannede klasser skal have ret til at stemme, men både fra sin plads i parlamentet og i essayet "The Subjection of Women" argumenterer han for, at kønnet ikke må være afgørende for et menneskes status og privilegier i samfundet. Hans påstand, som

var lige så kontroversiel i Stuart Mills dage, som den er commonsense i dag, er:

*“At det princip, der regulerer de eksisterende samfundsforhold mellem de to køn – det ene køns lovlige undertrykkelse af det andet – i sig selv er forkert (...) samt at det burde erstattes af et princip om fuldkommen ligestilling, der ikke giver plads for nogen form for magt eller privilegium for den ene parts vedkommende, eller manglende mulighed for den andens.”* Mill (2010, 13)

Skønt kontroversiel på sin tid lader nogle grupper i samtiden England sig præge af disse tanker, og de såkaldte suffragetter opstår som kvindebevægelse. Deres mål er, at kvinder skal have valg- og stemmeret. De lægger ud med informationskampagner og oplysning, men flere kvinder bryder med den pæne tilgang og former en mere aktivistisk – ligefrem militant – bevægelse.

Den mest kendte, kvindelige, britiske suffraget-aktivitet Emmeline Pankhurst (1858–1928). Hun så, hvordan den fredelige del af bevægelsen ikke kom nogle vegne med information og brochurer, så hun var i fortroppen blandt dem, der omformede kampen for stemmeretten til en radikal, militant bevægelse. Denne fraktion blandt suffragetterne begik hærværk, ildspåsættelse og sprængte bomber i kampen for 'women's suffrage' - kvinders valgbarhed og stemmeret. Det ledte til anholdelser, men i fængslerne kæmpede suffragetterne videre og sultestrejkede for at få sat fokus på kvinders ret til at stemme. Emmeline Pankhurst bliver ind imellem krediteret som værende en væsentlig årsag til at britiske – og måske også Vestens øvrige – kvinder fik stemmeret.

### Dansk Kvindesamfund

I Danmark gik det mere fredeligt for sig i den periode, som i forskningen benævnes 'første bølge' af kvindekampen. Venstre-politikeren Frederik Bajer – hvis navn sammen med Viggo Hørups er værd at nævne i forbindelse med mænds deltagelse i kampen for danske kvinders stemmeret - foreslog i 1886, at kvinder fik stemmeret ved kommunalvalgene. Men Landstinget, der på det tidspunkt var domineret af det konservative Højre, afviste. Venstre og Socialdemokratiet fremsatte forslaget flere gange i 1800-tallet, men med samme resultat hver gang.

I civilsamfundet dannede man kvindeorganisationer, som kæmpede for kvinders stemmeret. Deres våben var af mere fredelig karakter end suffragetternes, nemlig ytringsfriheden, som de udnyttede i form af møder og debataftener. Dansk Kvindesamfund, grundlagt af Mathilde og Frederik Bajer, opstod i 1871 og havde til formål at

lade kvinder opnå menneske- og borgerrettigheder på linje med mænd. Formålsparagraffen lød:

*“at hæve Kvinden i aandelig, sædelig og økonomisk Henseende og saaledes tillige gøre hende til et selvstændigere Medlem af Familie og Stat, navnlig ved at aabne Adgang til Selverhverv.”*

På et mere nutidigt dansk havde man altså til formål at sørge for, at kvinder, på linje med mænd, fik mulighed for at uddanne sig, tjene egne penge og ret til selvbestemmelse over egen krop. Tillige kæmpede man mod de normer, værdier og forventninger, omgivelserne knyttede til kvindens krop og identitet.

En af de enestående kvinder, der kæmpede en kamp for at give kvinder indflydelse og selvbestemmelse i relation til egen krop, var forfatterinden Thit Jensen<sup>66</sup> Thit Jensen rette navn er *Maria Kirstine Dorothea Jensen*. Mens hun af nogen i eftertiden er bedre kendt som Johannes V. Jensens søster, var hun i sin samtid, omkring 1917, en elsket og forhadet fortaler for kvinders ret til egen krop. Hun kæmpede for kvinders ret til både at kunne påtage sig uddannelse og arbejde og udfylde roller i relation til parforhold og moderskab i et traditionelt ægteskab. Thit Jensens egen mor havde lidt voldsomt efter sine fødsler, og Thit drog - med en cigar i mundvigen - rundt til forsamlingshuse for at udbrede budskabet om 'frivilligt moderskab'. Det drejede sig i sin essens om kvindens ret til at sige til og fra i forhold til ægtemandens lyster. Af hendes biografi (Andersen, 1990) fremstår der en sårbar Thit Jensen, men også en entreprenant kvinde, der vedbliver at udfordre de mænd, hun ikke havde meget tilovers for, skønt der blev smidt sten efter hende, når hun forlod forsamlingshusene.

### Kvindefrigørelsens natur

Der var kvinder, der tænkte, kvinder, der sagde og kvinder, der gjorde længe før perioden omkring midten af 1900-tallet, som ellers ofte anses for at være kvindefrigørelsens epoke.

Jeg har med ovenstående forsøgt at anskueliggøre, hvorledes kvindefrigørelsens rødder kan siges at stamme tilbage fra oplysningstiden, hvorfra de groede sig stærkere og stærkere frem til starten af 1900-tallet, hvor de fleste af Vestens kvinder har opnået valg- og stemmeret på linje med mænd.

Hvad jeg her har forsøgt at eksemplificere er også, at kvindefrigørelsens ikke er forbundet med en stærk socialstat, men i højere grad med de tre grundpiller, som

jeg vil påstå, kendetegner liberalismen: individet, civilsamfundet og retsstaten.

Det er de enkelte mennesker, der har søgt at gradbøje samtidens kønsroller og kæmpet for bedre vilkår. Det er grupper i civilsamfundet, der har stået sammen om de nye ideer og rettigheder. Det er retsstaten, der ender med at indeholde disse rettigheder.

Det annullerer imidlertid ikke den kamp for kvinders frigørelse, der forekom i blandt andet Danmark i halvfjerdserne, hvor særligt kvinders ret og selvbestemmelse i forhold til egen krop var i fokus med fri sex, fri abort og p-piller på dagsordenen. Men jeg har søgt at belyse, at kampen for kvinders frigørelse ikke var et enestående, afgrænset fænomen, som kan henvises til halvfjerdserne, sådan som det til tider kan høres udlagt.

Kvindekampens rødder kan dateres tilbage til et par hundrede år før 1970'ernes Danmark. Den udkæmpedes på liberale principper om individ, civilsamfund og retsstat, og den lykkedes med det.

## Litteratur

Andersen, Jens (1990): *Thit – den sidste valkyrie*. København: Gad.

Hamel, Frank (2012): *An Eighteenth-Century Marquise: A Study of Emile du Chatelet and Her Times*. London: Stanley Paul & Co. (Forgotten Books)

Husted, Jørgen (2008): *Mill om friheden*. Århus: Philosophia.

Karlsson-Sjögren, Åsa (2009): "Voting women before women's suffrage in Sweden 1720 – 1870," *Suffrage, Gender and Citizenship: International Perspectives on Parliamentary Reforms*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Mill, John Stuart (2010): *Undertrykkelsen af kvinder*. Helsingør: Det Lille Forlag

Wollstonecraft, M. (1967): *The Vindication of the Rights of Women*. New York: Norton.

## Noter

<sup>1</sup> Den engelsksprogede wikipedia-artikel stemmer overens med andre kilder om Châtelet og giver en nogenlunde introduktion. Der findes så vidt vides ikke dansksprogede bøger om Châtelets liv og ideer.

<sup>2</sup> Som et kuriosum kan det nævnes, at det selv samme Frankrig, som på mange måder satte ideer bag kvindernes emancipation, var blandt de sidste lande i Vesten, der gav kvinder stemme- og valgret på linje med mænd. Året var 1944.

<sup>3</sup> Der er så vidt vides ikke blevet forsket i 'ligestillings etymologi, men mit speciale fra IKK ved CBS, indikerer, at ordet 'ligestilling' først forekommer engang efter det sagnomspundne år 1968. Før det taler man om 'kvindens stilling'.

<sup>4</sup> Anden bølge menes at forløbe fra ca. 1960 til 1980'erne.

Tredje bølge befinder vi os efter sigende i nu.

<sup>5</sup> Hertil skal to ting bemærkes: 1) Kvinders stemmeret kom ikke, som det oftest fremstilles, med ét ryk. Det var en proces. For eksempel kunne skattebetalende, kvindelige medlemmer af handelsstanden i Sverige omkring midten af 1700-tallet stemme både ved kommunale og nationale valg. Samme billede ses i andre lande og i delstater i USA i samme periode. Grunden til, man i populærvidenskab og debat ofte er stiltiende herom, er at selv samme rettigheder blev taget fra kvinderne igen lidt senere i samme århundrede, jf. fx Karlsson-Sjögren (2009). 2) Det første land, der gav kvinder fuld stemmeret var New Zealand.

# Herbert Spencer, liberalismens bønmand

Den britiske filosof Herbert Spencer (1820-1903) kendes i dag mest som socialdarwinist og som kompromisløs *laissez-faire* liberal, for hvem de fattige bare kunne rende og hoppe. Men er det nu også rigtigt?

Af Ryan Smith

Hvis du er ligesom de fleste dannede mennesker, så ved du ca. to ting om Spencer - et; at han var liberal og to; at han var socialdarwinist. Begge disse ting er der imidlertid grund til at betvivle korrektheden af.

Filosoffer har det undertiden med at blive kendt for små slogans og *bon mots* (såsom Descartes' "Jeg tænker, derfor er jeg," eller Humes "Man kan ikke slutte fra 'er' til 'bør'"). Disse slogans er i og for sig fine nok, men hvad de fleste dannede mennesker samtidig ved, er, at de tanker, der senere bliver til sådanne slogans ofte er langt mere nuancerede i deres originalform: Ud fra Humes værker er det f.eks. ikke klart, at det nødvendigvis er *umuligt* at slutte fra 'er' til 'bør', blot at vi må være bevidste om denne proces og om, at konklusionerne, der udspringer af en sådan proces, er mindre gyldige end de konklusioner, der udspringer fra en pure deskriptiv proces. Nietzsche, som mente, at Gud var død, og at alt var tilladt for hans overmenneske, var, når alt kommer til alt, heller ikke nihilist, men ønskede at sætte *et eller andet* - magt-udøvelse, overmenneskearistokratiet, eller arven fra det arkaiske Grækenland - ind i tomrummet efter sit nedbrydningsprojekt, og sådan kunne man blive ved.

Men hvad der er særligt ved Herbert Spencer er, at de to pip han er kendt for i offentligheden (at han var socialdarwinist og at han var *laissez-faire* liberal) ikke nødvendigvis er det billede, man finder, når man stikker næsen i hans skrivelser.

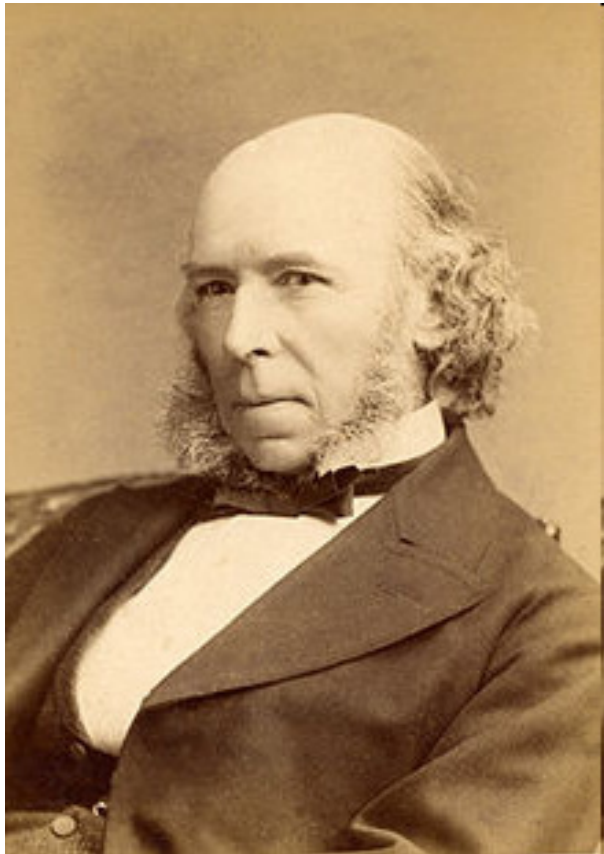
Nok er friheden vigtig for Spencer, men som scientist og utilitarist tolker han friheden anderledes, end de fleste liberale i dag gør det. Om den private ejendomsret skriver Spencer f.eks., at mennesker i udgangspunktet ejer Jor-

den kollektivt, da vi alle er født her og hører til her. Følgelig er den private ejendomsret til jord ikke noget, som giver sig selv for Spencer. Spencer skrev under *laissez-faire* kapitalismen i England (den samme type kapitalisme, som Marx tordnede imod), og han frygtede, at regnestykket [privat ejendomsret til jord] + [*laissez-faire*] på sigt ville munde ud i et samfund, hvor en klasse af rige kapitalister ejede enhver park og grøn eng. Og bagsiden af mønten ville for Spencer blive en klasse af arbejdere, som til sidst ville være forvist fra alle andre områder af landet end deres bolig og deres arbejdsplads. "Hvis samfundet ender sådan," argumenterer Spencer, "så er de fattige ikke frie, og så er det ikke et liberalt samfund." Og sådan er der mange tilsvarende passager i Spencers værker, som argumenterer imod doktriner, som vi i dag forstår ved liberalisme, men gør det på baggrund af frihed.

Men Spencer var ingen politisk dilettant, og ligeledes var han hverken socialist eller konservativ. Så var Spencer liberalist? Ja, det var han, og det var også sådan, han blev opfattet i sin samtid og derefter, men snarere end en slags forløber for den liberalisme, vi kender i dag, så var han en art venstreliberal.

## Frihed og social retfærdighed

Når jeg skriver venstreorienteret, så skal det forstås på den bedst mulige måde. Spencer var hverken skabs-socialist eller socialliberalist, men var i sin grundholdning liberal. I sit essay *The Proper Sphere of Government* skriver han f.eks., at regeringen bør afholde sig fra: "At regulere handel, fra at stå for skoler og uddannelse, fra religiøse anliggender, fra generel velgørenhed, og fra at bygge veje." Regeringen bør ene og alene holde sig til at beskytte



borgernes ejendomsret og deres naturlige frihedsrettigheder. I Spencers optik bør staten altså udelukkende koncentrere sig om at opretholde frihedsrettighederne og retssikkerheden for sine borgere. Ifølge Spencer var det aldrig meningen, at staten skulle tage sig af *mindre* end det, og ligeledes burde gode borgere også rejse sig i protest, når staten tog tilløb til at gøre *mere* end det.

Det lyder jo alt sammen ganske højreliberalt, og dog er der klare venstreliberale elementer i Spencers tænkning. For mens mange højreliberale har afvist tanken om "social retfærdighed" (enten fordi de ikke tror på den, eller fordi de mener, at det at prøve at sørge for "social retfærdighed" med politiske midler vil skade mere, end det vil gavne), så tror Herbert Spencer på social retfærdighed, og han ser det som en mål, som mennesker burde søge at realisere i samfundet.

En af de ting, som har gjort, at Spencer er blevet karakteriseret som socialdarwinist, er, at han afviser velfærdsydelser og andre former for velgørelse, som parkerer mennesker på passiv forsørgelse. Men bare fordi vi ikke bør omfordele velstanden i samfundet, så betyder det på ingen måde for Spencer, at velstandens nuværende fordeling så er retfærdig. Under den nuværende samfundsorden er det f.eks. sådan, at rige folks børn (såsom Paris

Hilton, Ivanka Trump eller vor egen Kronprins Frederik) alt andet lige har langt større chance for at klare sig godt i tilværelsen, *fordi* de er rige folks børn. Selv hvis rigmandsbørnene ikke får penge af deres forældre, så har de adgang til kontakter, rollemodeller og råd og vejledning fra folk, der selv har klaret sig godt i tilværelsen. En Paris Hilton, der var kommet til verden i en trailerpark i Mississippi og var vokset op med en enlig forælder, havde næppe klaret sig så godt, som den faktiske Paris Hilton har gjort det, og et sådant tankeeksperiment vidner ifølge Spencer om, at vi ikke har social retfærdighed.

Derfor er borgerskabet og de velbærgede også de sidste mennesker i verden, der ifølge Spencer skal pege fingre ad de fattige og deres dårlige vaner. Børsmæglerne og andre bløde kontormennesker bør ikke pege fingre ad underklassen, før de har prøvet at arbejde 37 timer om ugen i Netto og leve af mikroovns-lasagne, fiskefilet og Grøn Tuborg. Spencer tror med andre ord ikke på det sokratiske *bon mot* om, at det er lige så nemt at være lykkelig og udvise overskud under rige som under fattige kår (og med til historien hører vel også, at Sokrates selv var en flittig gæst ved den athenske overklasses borde, hvor maden og vinen var noget bedre, end hvad underklassen indtager i dag).

Ifølge Spencer er de fattiges slidsomme kår i samfundet i sig selv med til at tilskynde underklassens dårlige og kortsigtede vaner. At se et medlem af borgerskabet pege fingre ad de fattige og ad dennes vaner, var derfor en flabet og krænkende akt – ikke kun for den fattige, men for ethvert tænkende menneske. Spencer mente ganske vist ikke, at de fattige havde krav på velfærd eller omfordeling, men ifølge Spencers værk *Social Statics*, så er personlig ulykke og fattigdom "mindst lige så ofte" et resultat af defekter i de fattiges karakter, som de var et produkt af den måde, som vi har indrettet samfundet på. For mens samfundet politisk set bør være liberalt, så er det op til menneskene, der lever i det, at sørge for, at samfundet også bliver socialt retfærdigt, og det ansvar lever de ikke altid op til.

Det er med tanker som disse, at Spencer rent deskriptivt bevæger sig tættere på den moderne videnskab, end mange højreliberale forfattere og debattører nogensinde kommer. Eksempelvis er et af de meget velunderbyggede socialvidenskabelige fænomener inden for psykologi og biologi det såkaldte *learned helplessness*, dvs. det fænomen, at et individ holder op med at tro på, at det selv kan forbedre sin situation. Forsøg, som påviser *learned helplessness*, blev første gang udført i 1960'erne og er sidenhen gentaget mange gange med både mennesker

og dyr som subjekter, og resultatet er altid det samme: Når et subjekt over tid observerer, at der ikke er nogen sammenhæng mellem dets indsats og dets lod i livet, så holder subjektet op med at gøre en indsats. Derfor, mener Spencer, kan man heller ikke bebrejde en person, som har søgt bunkevis af jobs uden at komme til samtale på nogen af dem. Det er videnskabeligt givet, at vedkommende vil synke hen i *learned helplessness*, og i sådan en situation er det ifølge Spencers venstreliberale optik også vores andres ansvar at hjælpe vedkommende op igen. Ikke fordi vi har et politisk eller juridisk ansvar, men fordi vi er ordentlige mennesker, der bekymrer os om social retfærdighed.

### Socialdarwinist?

Med sådan et sæt holdninger kan man spørge sig selv, hvordan Spencer nogensinde blev kendt som socialdarwinist? Til dels er det Spencers egen skyld. I *Social Statics* skriver Spencer f.eks., at dumme mennesker fra naturens hånd gør dumme ting, såsom at spise, ryge og drikke for meget. Som enhver god liberal mener Spencer, at det er en sisyfostjans at forsøge at beskytte dumme mennesker fra sig selv, men i *Social Statics* tager han lige skridtet videre og tilføjer, at hvis individet er tilstrækkeligt kundskabsrigt til at leve, jamen så *lever* det jo, og hvis det fra naturens hånd *ikke* er tilstrækkeligt kundskabsrigt til at leve, så *dør* det, og så er det også bedst, at det *dør*(!).

Det er især dette udsagn, der igen og igen er blevet brugt til at udråbe Spencer til socialdarwinist efter hitleristisk forbillede, bl.a. på så vidt belæste steder som i Steven Pinkers *The Blank Slate*, men læser man efter, så bliver man snart klar over, at der er tale om en fordrejning af Spencers egentlige holdning. For mens socialdarwinisme tillader de tilpassede at knuse de utilpassede (eller i hvert fald at designere deres udryddelse ad politisk vej), så var Spencer, som vi så, liberal: For Spencer kan staten *aldrig* bruges til at udrydde eller på anden vis gøre vold mod mennesker, og ligeledes så må intet menneske initiere brugen af vold mod et andet, da dette ville forbyde sig mod det liberale princip om lighed for loven. På dette område er Spencer så langt fra den nietzscheanske kongstanke om "forskellige moralsæt for forskellige sæt mennesker", som man overhovedet kan komme. Mens Nietzsche havde sin herre- og slavemoral, så havde Spencer sine liberale principper, som pinedød skulle være ens for alle. Mens Nietzsche glorificerede slaveri og militær imperialisme, så tog Spencer på det skarpeste afstand fra disse ting, og det selvom han levede og skrev ud af Storbritanniens *imperial century*. Så mens Spencer må tage en del af skylden for, at han er blevet misforstået, så må de folk, der har udråbt ham til socialdarwinist,

også stå til regnskab for, hvorfor det er Spencer, og aldrig Nietzsche, de udråber som socialdarwinist.

Man kan med rette spørge sig selv, hvordan (hvorvidt) de forskellige brikker af Spencers filosofi hænger sammen. Når han undertiden ønskede, at de velbjegete skulle undlade at hjælpe den overspisende og overdrivende underklasse, som slår deres børn og som aldrig sætter et ærlig projekt i søen, så er det ikke, fordi de er *fattige*, for som vi har set, så er det for Spencer en medmenneskelig pligt at hjælpe de mennesker, som er fattige som følge af manglen på social uretfærdighed i samfundet. Når Spencer mente, at vi andre burde lade jordens bæreme spise og drikke sig selv ihjel, så var det bl.a., fordi sådanne mennesker ifølge Spencer også er den slags mennesker, der, selv hvis de fik det bedre, ikke ville have moral nok til at hjælpe med at løfte menneskets kollektive ansvar for et samfund præget af social retfærdighed.

Det er kort sagt de fattige, der giver de andre fattige et dårligt navn. Bag en af de ondeste tænkere i den liberale tradition gemmer der sig altså et blødende hjerte.

Vi kender alle de populistiske fordomme om, at liberale er onde og grådige mennesker, der er uempatiske og kolde om hjertet og som spiser børn til morgenmad. Men hvis end ikke den ondeste af de onde, "socialdarwinisten" Herbert Spencer, så faktisk var så ond igen, hvem af de liberale tænkere skal så være den nye liberale bønmand? Svaret må vel være Ayn Rand.

# Narkotikaens danmarkshistorie

Op til 1945 havde Danmark stort set ingen lovgivning eller politik på narkotikaområdet. Udviklingen startede reelt i 1950 med et boom i antallet af misbrugere, hvilket satte fokus på problemet. Således startede over 6 årtiers War on Drugs med gentagne lovgivningsstramninger, strafforhøjelser, styrket politiindsats, behandlingstilbud og ikke mindst kampen om hvilken forklaringsmodel, der skulle blive den dagsordenssættende. Al den indsats til trods er der flere brugere af narkotika end tidligere, der er et større og bredere udbud af narkotika, og ikke mindst er narkotikaen blevet billigere – altsammen vidner om den fiasko, som narkotikapolitikken er og har været til alle tider.

Af Sasha Renate Bermann

Den ædruelige tilværelse er ikke naturlig for den menneskelige natur. Det vidner historien om, for gennem menneskets historie, på tværs af kulturer, har mennesket opfundet et væld af forskellige former for beruselse. Eksempler herpå er de opiumsafhængige kinesiske bønder tilbage i Kejsertidens Kina, jointrygende indere gennem flere århundreders indisk historie, meskalin ritualerne hos indianerne i Latinamerika og ikke mindst den kokain sniffende yuppie i storbyer som New York, London, København eller Santiago anno 2012.

Historien viser, at lysten til beruselse er et naturligt, udbredt og eviggyldigt karakteristika ved mennesket, ganske som Sir William Oslers kontroversielle udtalelse beskriver det: *“The desire to take medicine is perhaps the greatest feature, which distinguishes man from animals”*. Ikke desto mindre har man i nyere tid valgt at kriminalisere og bekæmpe denne side af den menneskelige natur gennem bl.a. narkotikaforbuddet.

## Narkotika sættes på dagsordenen

Indtil 1945 havde Danmark en narkotikalovgivning, der kun kontrollerede produktion, distribution og salg af nogle få stofftyper såsom opium, kokain og cannabis. På daværende tidspunkt var besiddelse og forbrug endnu ikke kriminaliseret. Dog begyndte myndighederne at registrere flere og flere tilfælde af misbrug og afvænnning fra afhængighedsskabende stoffer. I 1950 oplyste Sundhedsmyndighederne således, at der var mellem 1.000 og 1.500 misbrugere i Danmark.

På baggrund af udviklingen nedsatte Indenrigsministeriet så et udvalg til afdækning af hvilke konsekvenser, der var i forbindelse med brug af udvalgte stoffer, disse talte eksempelvis morfin, amfetamin og andre stoffer, der ligeledes benyttedes ved lægelige behandlinger.

I 1953 fremkom udvalget så med sine konklusioner, der anbefalede en stramning af narkotikalovgivningen. Stramningen gik konkret på at kriminalisere besiddelse. Straffen for førnævnte overtrædelse skulle være fængselsstraf på op til 2 år.

I 1995 udmøntedes disse anbefalinger sig så i konkret lovgivning, nemlig Lov om Euforiserende Stoffe (LES). Denne lov har lige siden været grundlaget for den videre udvikling af narkotikalovgivningen i Danmark.

## 1960'erne: FN indtager scenen som central aktør i narkotikaproblematikken

Herefter var der stilstand på narkotikaområdet frem til 1960'erne, hvor temaet igen blussede op. I 1961 vedtog FN nemlig sin første konvention om narkotika: *The Single Convention on Narcotic Drugs*. Denne konvention danner basis for de til stadighed gældende internationale konventioner på narkotikaområdet, som flertallet af verdens lande følger.

FNs konvention og LES er i næsten fuld overensstemmelse med hinanden, hvilket førte til, at den eneste ændring Danmark skulle foretage efter at have underskrevet førnævnte konvention var at sikre, at det var de samme stoffer, der stod angivet i den danske lovgivning som på

FNs liste over totalt forbudte stoffer. Med totalt forbudte stoffer menes, at disse ikke frit kan handles, men kun bruges medicinalt eller forskningsmæssigt, og dette under skarp kontrol fra det offentlige side. Harmoniseringen af listen udførtes i 1963, hvor heroin og Cannabis blev påskrevet. Bemærk at heroin og morfin faktisk er det samme stof i den forstand at, når det først er indtaget har det samme effekt i kroppen, og morfin benyttes som bekendt i vid udstrækning i sygehusvæsenet. Det vil med andre ord sige, at alle, der har fået foretaget en operation, med al sandsynlighed, vil have oplevet heroinagtig virkning på egen krop. Dermed er heroin reelt aldrig blevet det perifære, sjældne og skræmmende stof, som det ofte i medierne beskrives som.

FNs Single Convention on Narcotic Drugs fokuserer som LES på at kriminalisere produktion, distribution og salg, men ikke selve forbruget. Derfor var der en stribe lande, hvor selve forbruget endnu ikke var forbudt, men der var på den anden side også lande, der gik længere end konventionen foreskrev. Her kan nævnes Norge, hvor forbruget også kriminaliseres. Det bør ydermere bemærkes, at konventionen blev udformet allerede tilbage i 1940'erne, og derfor baserer sig på den viden, man havde om narkotika dengang. Ikke desto mindre er konventionen stadig til dags dato gældende – trods det for længst forældede vidensgrundlag.

Sidst i 1960'erne skete der et boom i mængden og variationen af den tilgængelige narkotika i Danmark, såvel som i det øvrige Vesteuropa, det blev en del af den daværende ungdomskultur at ryge blød røg (Cannabis produkter) – modsat hård røg (ryge heroin og crack). Ligeledes blev LSD en del af ungdomskulturen. Til trods for det ringe antal kriminalsager i forbindelse med narkotika, blev temaet hypet af medierne, især af Ekstra Bladet. Hypet havde den konsekvens at politiet nu fik en afdeling specielt dedikeret til narkotikakriminalitet, denne oprettedes i 1967. I 1969 oprettedes så afvænnings – og behandlingsinstitutioner i København, da narkotika nu ansås for at være et såkaldt socialt problem.

Undersøgelser udført af Sundhedsstyrelsen i 1968 påviste ellers, at kun 1 pct. af unge havde prøvet LSD gentagne gange, og ligeledes 1 pct. havde prøvet Cannabis gentagne gange – de to mest udbredte stoffer på det tidspunkt. Ligeledes undersøgte selvsamme myndighed samme år, hvor udbredt medicinmisbrug var. Ud af 36.500 patienter var kun 1,7 pct. medicinmisbrugere, heraf flertallet sovemedicinmisbrugere.

Virkeligheden stod med andre ord i skarp kontrast til hvor meget, og hvor dramatisk, medierne fokuserede på emnet. Ikke desto mindre var det tidens varme kartoffel, og den slags presser som oftest politikkerne til handling, og således fremkom den daværende regering da også med et særskilt program netop til narkotikområdet. Det var det første program af sin slags i Danmark og lanceredes i 1969 under titlen: *Redegørelse for foranstaltninger mod ungdomsnarkomanien*. Således blev narkotikapolitikken født som den politiske pendant til det juridiske: narkotikalovgivningen.

Regeringsprogrammet indeholdte en stribe nye tiltag såsom at hæve strafframmen for narkotikarelateret kriminalitet, nedsætte nogle specialudvalg til overvågning og afrapportering af, hvordan udviklingen gik, politiet fik afsat flere ressourcer til indsats, og flere centre til behandling af misbrugere blev oprettet. Dog skal det bemærkes at på trods af bred politisk enighed om skærpet kontrol og straf, herskede der ligeledes bred enighed om, at man ikke skulle kriminalisere forbruget – dermed en blødere indstilling til slutbrugeren end den øvrige del af fødekæden på narkotikamarkedet. Slutbrugeren nøjedes dengang med påtale fra politiet, hvis de blev taget med stoffer på sig, såfremt mængden af stoffer var så begrænset, at man kunne slutte, at det var til eget forbrug og ikke med henblik på videresalg.

Således var regeringsplanen kort sagt, at kontrol og straf elementerne hovedsageligt skulle sigte på forhandler-siden, mens forbrugssiden skulle hjælpes med social indsats i form af oplysning, afvænningsstilbud og mild behandling fra ordensmagten. Som det nedsatte udvalg, Kontaktudvalget, selv forklarede skulle slutbrugeren ikke kriminaliseres da det kunne stigmatisere og marginalisere de brugere der var at opfatte som socialt udsatte, hvilket skønnedes at ville forværre situationen. Man anså den sociale indsats som en bedre løsning, da den skulle tage hånd om netop de socialt udsatte.

### **1970'erne: Myter skabes og forklaringsmodeller kæmper indbyrdes om monopollet på sandheden**

I starten af 1970'erne hævdede både Finland, Norge og Sverige deres strafframmer for narkotikarelateret kriminalitet til 10 år. Det lagde nu pres på Danmark, da der var en udbredt frygt for at dette ville gøre Danmark til et attraktivt sted at forhandle narkotika fra. Efter lang debat i folketinget vedtog man endelig at hæve strafframmen ditto for at bevare en harmonisk nordisk union med ensartede straffe, dog blev cannabis undtaget den forhøjede strafframme.



I 1971 fremkom FN nu med sin anden konvention om narkotika: Convention on Psychotropic substances. Den nye konvention blev skabt for at inkludere det væld af nye stoffer, der var kommet til siden sidste årtis konvention. Her er hovedsageligt tale om stimulanser såsom Barbiturater, Benzodiazepiner, psykelideliske stoffer af mange slags, etc. Disse skulle nu også forbydes. Ligeledes sigtede denne konvention på at håndtere den øgede tilgængelighed til stofferne ved at opfordre til øget kriminalisering, kontrol og straf. Denne konvention underskriver Danmark ligesom den første konvention, og der fremkommer et tydeligt skift i debatten.

Tilbage i 60'erne var der en reel debat om, hvorvidt narkotika skulle legaliseres eller, hvorvidt vejen frem var øget kriminalisering, men i 70'erne vandt forbudsfløjen tydeligt frem og legaliseringstilhængernes stemme døde langsomt ud.

Det var ligeledes på tærsklen til det nye årti at en den af mytedannelsen om narkotikaen blev skabt, mange af disse myte dominerer stadig den offentlige mening i dag. Her kan nævnes myten om, at hash er en stepping stone for hårdere stoffer, således serveres argumentet for at kriminalisere og problematisere hash ikke, fordi det i sig selv er så farligt, men fordi det fungerer som lokkemad for de stoffer, man mente udgjorde en trussel. Et argument omtrent lige så virkelighedsfjernt som at påstå, at de fleste spritbilister startede ud med at cykle, så derfor bør cykler forbydes.

En anden myte som efterhånden er begravet, men som tilbage i 70'erne havde slagkraft og udbredt støtte ikke mindst blandt Fremskridtspartiets medlemmer samt flere læger, var myten om, at narkomani var en epidemiologisk sygdom. Dermed legitimeres argumentet om, at de syge (narkomanerne) skulle behandles derefter, hvilket også var næste træk fra fløjen bag denne mytedannelse.

Næste træk bestod nemlig i at foreslå og agitere for, at tvangsbehandle narkomanerne – med fysiske overgreb som mulighed. Dette blev ikke kun foreslået, men også stemt igennem i Folketinget og blev således en reel mulighed i behandlingssektoren.

Op gennem 70'erne var der to forklaringsmodeller, der kæmpede indbyrdes om at blive den dagsordensættende, forstået på den måde, at den vindende model skulle forme politikken. Den ene model var som før nævnt den epidemiologiske model: Her opfattes narkomani som en fysisk sygdom, og narkomanerne er de syge, som kan behandles med fysisk behandling. Narkomanerne sås

som en trussel mod samfundet, fordi de kunne sprede deres syge. Således måtte de for samfundets sikkerheds skyld tvangsbehandles. Ifølge denne model er streng kontrol, hård straf og en øget politiindsats vejen frem.

Over for denne model står den sociale model. Som navnet antyder, var løsningen her en social indsats, hvor behandlingen bestod i terapeutisk behandling, social støtte fra offentlige myndigheder, afgiftning på linje med den anden models forskrifter dog her uden tvangselementer. Den sociale model ser narkomanien som en valgt livsstil begrundet med sociale problemer, dermed rettes fokus ikke på at Palle tager kokain, men på hvorfor tager Palle kokain? Meget groft sagt kan epidemiologistøtterne siges at være højrefløjen og lægestanden, mens den sociale models støtter hovedsageligt var venstrefløjsfolk. Eftersom tvangsbehandling blev tilladt, men lidet udbredt, kan man konkludere, at den første model vandt en begrænset sejr. Om end det er ubestrideligt at Folketinget altid har hældt mest til denne models løsninger. Eksempelvis er der i Hovedstadens politi anno 2000 72 mand afsat til formålet at bekæmpe narkotikakriminalitet, hvor der tilbage i 1975 kun var 46. Hos rigspolitiet er der godt 50 mand, som anvender cirka 25 pct. af deres tid på narkotikasager. Tilbage i 1975 brugte de kun cirka 4 pct. af deres tid. Således har man over tid øget politiets ressourcer for at styrke kontrol- og strafmetoderne.

1970'erne blev også startsskuddet til en vedvarende udvikling, der stadig foregår i dag, nemlig at udbuddet af stoffer steg og stiger meget over tid. Dette ses tydeligt ved to faktorer: Stoffernes renhed og stoffernes pris. Ser man eksempelvis på Heroins renhed over tid, ser man, at renheden i 70'erne lå på sølle 15 pct., hvor det i 80'erne var steget til 30 pct. og i 90'erne 45 pct. Prisen på heroin er også faldet over tid. På bare 5 år faldt heroinprisen med næsten 50 pct. Nemlig fra 1990, hvor prisen per gram var 1.200 DKK og frem til 1995 hvor Heroins pris lå på omkring 700 DKK per gram. Variationen i stoffer steg, udbuddet steg, og prisen faldt – her kunne den kritiske observatør med fordel skønne, at det ikke tyder på en succesfuld indsats fra statens side.

### **1980'erne og 1990'erne: Lovgivningsboom og forråelse af narkotikaproblematikken**

I 1980'erne skete der to store forandringer indenfor narkotika sfæren. For det første blev kokain udkonkurreret af den billigere amfetamin, der nu blev særdeles udbredt i Danmark. Denne udvikling viser tydeligt, hvor dynamisk narkotikamarkedet egentlig er. Den anden store forandring, 1980'erne byder på, består i, at blandingsmisbruget opstår som et fænomen. Igen dækker medierne det

i høj grad, det problematiseres som en sag politikkerne må løse, men vigtigst af alt: Blandingsmisbruget bliver behandlingssektorens hidtil største udfordring.

Behandlingssektoren er på daværende tidspunkt på ingen måde gearet til at løse den kompleksitet, der ligger i blandingsmisbrugerne. Blandingsmisbrugerne har ofte dobbeltdiagnose dvs. at de både er fysisk afhængige af et stof samt psykisk syge, det gør dem ekstremt svære at håndtere. Derudover er mikset af diverse stoffer sværere at behandle end et simpelt misbrug. Blandingsmisbrug var hyppigst forekommende blandt de absolut hårdest ramte og bestod oftest i heroin, gennem sprøjte indtag, blandet med en til flere af følgende: Stesolid, Ketogan eller Rohypnol. På trods af denne tendens kunne der observeres et mildt fald i dødsraten gennem slut 80'erne. 1984 døde lige godt 160 og i 1989 døde 120.

I 1985 og 1986 blev det forbudt at dyrke hamp og valmueplanter uden licens hertil. Hvilket vil sige, at op til midt 80'erne kunne man faktisk i Danmark dyrke disse planter, hvilket må siges at være bemærkelsesværdigt set i forhold til, hvor meget man ellers gjorde for kontrollen. Ligeledes er det bemærkelsesværdigt, at der ikke kom et total forbud men bare et licenssystem. Endelig var 1980'erne også det årti, hvor FN kom med sin tredje konvention på narkotikaområdet. 1988 Konventionen, som Danmark ligesom de to forrige også underskrev.

Nu sker der for alvor et paradigmeskift i og med denne konvention ligger direkte op til en kriminalisering af brugerne. Her går man med andre ord væk fra *War on Drugs* og over til *War on Users*.

Indtil da havde det været normen for dansk narkotikapolitik at bekæmpe bagmændene, men hjælpe brugerne – dog med bred variation i hvordan denne "hjælp" skulle forstås, men ikke længere. Nu blev brugerne på linje med bagmændene kriminelle, der skulle jages og straffes hårdt. Dette fordrede en masse ny lovgivning i 90'erne. Nogle af disse nye love var eksempelvis Lov nr. 479 af 30. juni 1993 om narkotikahandel, Lov nr. 348 af 9. juni 1993 mod hvidvaskning af penge, denne lov blev desuden også til et EU-direktiv. Endvidere Lov nr. 916 af 8. december 1993 om forbud mod forbrug af visse stoftyper.

Som en konsekvens af at brugerne nu kriminaliseres, tilføjes politiet øgede ressourcer og indsatsen rettes direkte mod brugerne i en ny stressstrategi. Stressstrategien foregår hovedsagligt på Vesterbro, hvor politiet overlagt jagter narkomanerne. Forhærdelsen af miljøet står tydeligt frem

i dødsraten, der stiger markant fra omkring 130 ved indgangen til 90'erne og op til omkring 300 midt 90'erne.

Stressen og de kaotiske forhold for narkomanerne, hvorunder de må indtage deres stoffer, har også den sideeffekt, at flere får HIV som en konsekvens af, at de ender med at genbruge og dele sprøjter i højere grad. Hvilket der til dels afbødes for i dag med tilbud om gratis sprøjte uddeling og særlige fixerum. Den slags tilbud har bedret narkomanernes sundhedstilstand betydeligt.

På trods af de hårde forhold for narkomanerne, stiger antallet af misbrugere stødt. Tilbage i 1980'erne registrerede Sundhedsmyndighederne 10.000 som misbrugere, i midt 90'erne var tallet nu steget til 14.000. Dermed skabte de øgede ressourcer og indsats ikke den ønskede effekt – tværtimod.

### Nyere Tid, men ikke Nye Tider

I virkeligheden er der intet interessant at sige om tiden efter 1990'erne, for historien har allerede sagt os alt. Der sker fra tid til anden en forandring i narkotikamarkedet, eller der opstår et mediehye eller lignende, som sætter narkotika på den politiske dagsorden, skønt varierende synspunkter og debat har svaret indtil nu altid været strammere lovgivning. Denne løsningsmodel har imidlertid ikke skaffet os hverken færre narkomaner, færre eller mindre tilgængelige stoffer eller mindsket følgevirkningerne af narkotika, og alligevel er det den samme løsning og det samme svar, der herskede op gennem 00'erne og 10'erne.

Som Einstein en gang sagde:

*"At gentage samme handling igen og igen og håbe på et anderledes resultat, det er idioti".*

### Litteratur

- Davenport-Hines, Richard (2004): *The Pursuit of Oblivion*. Phoenix.
- Indenrigs-, Social-, Justits-, Undervisnings- og Udenrigsministeriet (1969): *"Redegørelse for foranstaltninger mod ungdomsnarkomanien"*, Statens Trykningskontor
- Laursen Storgaard, LAU (2000): *Konstruktionen af dansk narkotika kontrolpolitik siden 1965*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Rolles, Stephen (2009): *Blueprint for Regulation*, Transform drug policy Foundation.

# Minitema: Milton Friedman 100 år

Den 31. juli i år var det 100 år siden, Milton Friedman (1912-2006) blev født i Brooklyn, New York, som det fjerde barn af jødiske forældre, der var indvandret fra den ungarske del af det Østrig-Ungarske imperie.

Milton Friedman var ikke alene en af det 20. århundredes største og mest indflydelsesrige økonomer, han var også en af de vigtigste formidlere og popularisatorer af ideen om kapitalisme og fri markedsøkonomi. Det er på den baggrund Milton Friedman har gjort sig fortjent til at blive hædret på sin 100 års dag, der bl.a. også er blevet markeret med CEPOS' genudgivelse af *Det frie valg*.

Af Torben Mark Pedersen

Friedman var en af det 20. århundredes største økonomer, og den ubestridt betydeligste pengeteoretiker og -historiker. Friedman var også den førende skikkelse inden for *Chicago school of economics*, og forrige år oprettede University of Chicago *Becker Friedman Institute for Research in Economics* for at hædre to af de store økonomer, Gary Becker og Milton Friedman.

I 1976 blev Friedman hædret med Nobelprisen i økonomi

*"for his achievements in the fields of consumption analysis, monetary history and theory and for his demonstration of the complexity of stabilization policy."*

Der er næppe nogen anden økonom i sidste halvdel af det 20. århundrede, der har fået større indflydelse på økonomisk politik og især på den førte pengepolitik overalt i verden eller på gennemførelsen af markedsøkonomiske reformer, end netop Milton Friedman.

Friedman og Chicagoskolens økonomiske ideer virker, og ingen steder har det vist sig tydeligere end i Chile siden 1975, hvor først militærdiktaturet og siden skiftende demokratiske regeringer har gennemført den kapitalistiske revolution, der skabte Chiles økonomiske mirakel.

Genindførelsen af demokratiet i Chile efter militærdiktaturet er helt i overensstemmelse med Friedmans tese fra *Capitalism and Freedom*, om, at økonomisk frihed er en nødvendig betingelse for politisk frihed.

Friedmans indflydelse rækker langt ud over den akademiske verden og praktisk politik.

Gennem bøger, tv-serien *Free to Choose* og klummer i *Newsweek* og andre aviser og tidsskrifter deltog Milton Friedman - ofte sammen med sin hustru Rose Friedman - aktivt i den offentlige debat.

Milton Friedman fremstår således også som det 20. århundredes mest fremtrædende liberale økonom, og hans formidable pædagogiske evner og smilende væsen gjorde ham til en enestående formidler af ideen om individuel frihed og markedsøkonomi.

Friedman har bl.a. været en markant stemme i debatten om legalisering af narkotika, afskaffelsen af værnepligten og indførelsen af skole check (school vouchers). Rose og Milton Friedman grundlagde *The Friedman Foundation for Educational Choice*.

Libertas har tidligere haft temanumre om Milton Friedman, således nr. 29-30 fra marts/juni 1999 og nr. 43 fra november 2003. Der er ydermere en artikel om Friedman i *Libertas* nr. 4 fra 1988.

# Forbud og narkotika

I 1972 skrev Milton Friedman en klumme i Newsweek med titlen *Prohibitions and drugs*. Artiklen bringes her oversat til dansk og danner en forbindelse til dette nummers hovedtema om Frihed, forbud og frigørelse.

Af Milton Friedman

*“The reign of tears is over. The slums will soon be only a memory. We will turn our prisons into factories and our jails into storehouses and corncribs. Men will walk upright now, women will smile, and the children will laugh. Hell will be forever for rent.”*

Det er sådan Billy Sunday, den fremtrædende evangelist og ledende korsfarer mod “Rommens Dæmon”, hyldede begyndelsen på forbudstiden i 1920. Vi ved nu, hvor tragisk hans håb blev dømt. Det blev nødvendigt at bygge nye fængsler og arresthuse for at huse de kriminelle, der blev resultatet af at gøre indtagelse af alkohol til en forbrydelse mod staten. Forbud underminerede respekten for loven, korrumpereede lovens håndlangere, skabte et dekadent moralsk klima – men stoppede ikke forbruget af alkohol.

På trods af den tragiske anskuelsesundervisning, synes vi at være opsat på at gentage præcist de samme fejl i håndteringen af narkotika.

Betragtet ud fra en etisk synsvinkel, har vi så ret til at anvende statsapparatet til at forhindre individer fra at blive alkoholikere eller narkomaner? For børn, vil næsten alle svare med et forbeholdent ja. Men for ansvarlige voksne, vil jeg, eksempelvis, svare nej. Ræssoner med den potentielle misbruger, ja. Fortæl ham om konsekvenserne, ja. Bed for og med ham, ja. Men jeg mener, at vi ikke har nogen ret til at tvinge, direkte eller indirekte, for at hindre et medmenneske fra at begå selvmord, og slet ikke fra at drikke alkohol eller tage narkotika.

Jeg medgiver gerne, at det etiske spørgsmål er vanskeligt, og at velmenende mennesker kan være uenige. Heldigvis behøver vi ikke at løse det etiske spørgsmål for at blive enige om politikken. *Forbud er en tiltænkt kur, der kun gør det hele værre – både for misbrugeren og for*

*resten af os.* Derfor, selv om du betragter den nuværende narkotikapolitik som etisk retfærdiggjort, så vil hensigtsmæssighedsovervejelser få politikken til at tage sig højst uklog ud.

*Overvej misbrugeren.* Legalisering af narkotika kan forøge antallet af misbrugere, men det er ikke sikkert. Forbudt frugt virker tiltrækkende, ikke mindst på de unge. Vigtigere er det, at mange narkomaner er bevidst skabt af pushere, der giver de første doser væk gratis. Det kan betale sig for pusheren at gøre sådan, fordi når vedkommende først er afhængig, så er narkomanen en indfanget forbruger. Hvis narkotika var tilgængelig legalt, så ville enhver profit fra en sådan inhuman aktivitet forsvinde, da den afhængige kunne købe fra den billigste leverandør.

Hvad der end sker med antallet af misbrugere, så ville den enkelte misbruger klart være bedre stillet, hvis narkotika var lovligt. I dag er narko både utrolig dyrt og af en meget usikker kvalitet. Misbrugere er drevet til at omgås kriminelle for at få narkotikaen, selv blive kriminelle for at finansiere misbruget, og risikere konstant fare for død eller sygdom.

*Overvej alle os andre.* Her er situationen krystalklar. Den skade, som misbrugerne påfører os, stammer næsten udelukkende fra det forhold, at narkotika er forbudt. For nylig beregnede en komite fra “the American Bar Association”, at misbrugere begår mellem en tredjedel og halvdelen af al gadekriminalitet i USA. Lovliggør narkotika, og gadekriminaliteten vil falde dramatisk.

Dertil kommer, at misbrugere og pushere ikke er de eneste, der bliver korrumpereede. Umådelige summer er på spil. Det er uundgåeligt, at nogle relativt dårligt lønnede politifolk og andre offentligt ansatte – og nogle højtlønne-

de ligeså – vil falde for fristelsen til at tjene nogle lette penge.

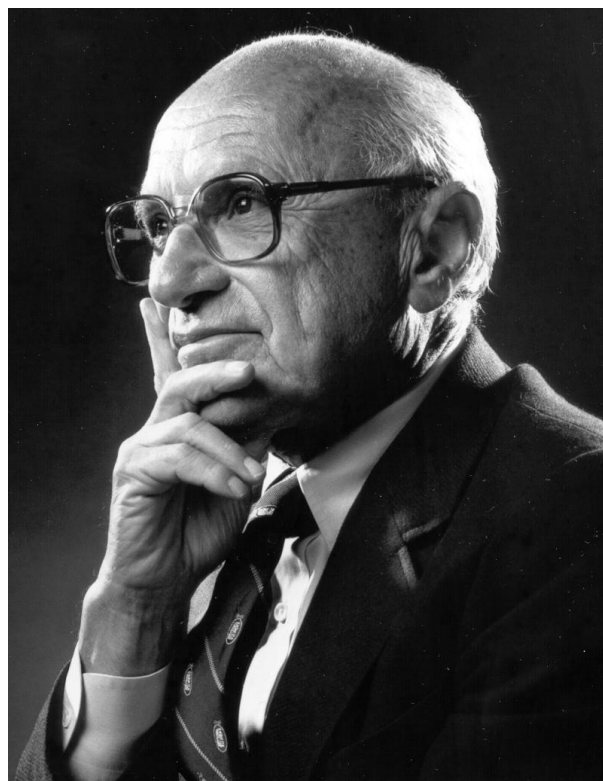
Legalisering af narkotika ville på én og samme tid reducere kriminaliteten og hæve kvaliteten af retshåndhævelsen. Kan du komme på nogen anden måde, hvorpå så meget kan opnås i forhold til at fremme lov og orden?

Men, vil du måske sige, må vi acceptere nederlaget? Hvorfor ikke simpelthen stoppe narkotikahandlen? Det er der erfaringen fra forbudstiden er mest relevant. Vi kan ikke stoppe narkotikahandlen. Vi vil måske være i stand til at afskære opium, fra Tyrkiet – men der er utallige andre steder, hvor der dyrkes opiumsvalmuer. Med fransk samarbejde, vil vi måske være i stand til at gøre Marseille til et usundt sted at fremstille heroin – men der er utallige andre steder, hvor de enkle fremstillingsprocesser kan blive udført. Så længe der er store summer på spil – og det vil der nødvendigvis være, hvis narkotika er forbudt – så er det bogstavelig talt håbløst at forvente at stoppe handlen eller bare reducere dens omfang mærkbart.

Inden for narkotika, som på andre områder, er overtalelse og eksemplets magt med stor sandsynlighed mere effektivt end brug af magt til at forme andre i vores eget billede.

Newsweek, 1. maj 1972. Optrøkt i Milton Friedman: *An Economist's Protest: Columns on Political Economy*.

Oversat af Torben Mark Pedersen



# Friedman og Chiles økonomiske mirakel

Det er sjældent, at økonomer kan teste deres økonomiske teorier, men Chiles økonomiske mirakel efter 1975 er nok det bedste bevis, vi har på, at Friedmans økonomiske teorier om markedsøkonomi og incitament virker. Artiklen fortæller historien om *the Chicago boys* og Friedmans rolle i Chiles økonomiske mirakel.

Af Sasha Renate Bermann og Torben Mark Pedersen

## Indledning

Milton Friedman var en af det 20. århundredes største økonomer og en af de mest indflydelsesrige, og han har mere end nogen anden populariseret idéen om "free enterprise" kapitalisme. Friedman blev af den grund en vigtig inspirator for markedsøkonomiske reformer overalt på kloden, og ingen steder mere end i Chile efter 1975.

Chile har været den hurtigst voksende økonomi i Sydamerika siden 1975. Med en gennemsnitlig årlig vækst i real BNP på 4,5 pct. siden 1975 pct. og på 7,3 pct. siden 1984 er Chile et eksempel på et økonomisk mirakel.

Frem til 1970 skilte Chile sig ikke positivt ud fra de andre lande i regionen. Måske tværtimod. Chiles økonomi var gennempolitiseret med en stor offentlig sektor, kroniske inflationsproblemer og tilbagevendende betalingsbalancekriser. Og efter Allendes katastrofesocialisme i 1970-73 lå den chilenske økonomi i ruiner.

Chiles økonomiske mirakel adskiller sig fra andre økonomiske mirakler ved, at der lå en bevidst strategi bag. Strategien var udarbejdet af de såkaldte *Chicago boys*, der var chilenske økonomer, der var uddannet på University of Chicago, og på det idémæssige plan kan Chiles økonomiske succes tilskrives Friedman og Chicagoskolens økonomiske idéer.

## "Chicago boys"

*The Chicago Boys* er betegnelsen for en gruppe chilenske økonomer, der havde studeret ved University of Chicago som led i et universitet til universitet-samarbejde

med Universidad Católica de Chile. Økonomer fra Chicago blev sendt til Chile i 1956 for at opbygge en bachelor uddannelse med et højt fagligt niveau, og de mest lovende studerende fik muligheden for at studere videre ved University of Chicago. I årene 1956-64 studerede 30 chilenske studerende i Chicago, og efter programmets afslutning fortsatte chilenske studerende med at komme til Chicago finansieret af Ford Foundation.

De studerende, der fik tilbudt studieplads på Chicago, blev alene udvalgt ud fra akademiske kriterier, og blandt de tre første i 1956 var den senere økonomiminister og leder af "the Chicago boys", De Castro.

Undervisningen på Chicago var meget anderledes end i Chile. Niveaulet var højere, kravene større, og der blev lagt helt anderledes vægt på beherskelsen økonomisk teori og på de studerendes selvstændige arbejde. Derudover var Chicagoskolen dengang kendt for en unik grad af interaktion mellem studerende og professorer, og det gjaldt ikke mindst for de chilenske studerende. Chicagoskolen var kendt for sin intense debatkultur bl.a. gennem sit berømte (og berygtede) workshop system, hvor de studerende præsenterede deres økonomiske ideer og fik feedback fra professorerne.

For de chilenske studerende blev studieopholdet en intellektuel øjenåbner. De studerende oplevede undervisningen som politisk neutral, Valdéz (1995), Reinhardt (2012), men det var måske netop fordi undervisningen ikke var ideologisk, at de studerende blev påvirket så stærkt i en frimarkedsorienteret retning. Gennem under-

visningen og opgaverne lærte de studerende sig selv, hvordan rationel, logisk videnskabelig tænkning kan anvendes til at analysere samfundsøkonomiske problemstillinger, og det gav dem en oplevelse af at besidde en indsigt i markedsøkonomien og prismekanismen, som var ukendt for chilensk uddannede økonomer. De vendte tilbage til Chile med en opfattelse af, at når Chile var et underudviklet land, så skyldes det dårlige økonomiske beslutninger truffet af dårligt uddannede økonomer på baggrund af dårlige økonomiske teorier, og de var optændt af en mission om at ændre Chiles økonomiske fremtid, Valdéz (1995).

Udvekslingsprogrammet blev en stor succes. Selv om det intellektuelle klima i Chile var mere fremmed end fremmede over for Chicagoskolens økonomiske teorier, vendte de Chicagouddannede økonomer tilbage til Chile og fik i mange tilfælde fast ansættelse som forskere. Allerede fra 1964 dominerede *Chicago boys* det katolske universitet, og De Castro blev dekan i 1965.

Friedman var ikke direkte involveret i udvekslingsprogrammet. Det var institutlederen udviklingsøkonomen og senere Nobelprismodtager (1980) Theodore W. Schultz, der var initiativtager fra Chicagos side, og professor Gregg Lewis var projektkoordinator. Det var Arnold Harberger, der var hovedskikkelsen i programmet. Friedman underviste i pristeori.

#### *Chicagoskolen*

Siden begyndelsen af 1950'erne begyndte man at tale om, at der eksisterede en særlig Chicagoskole, der skilte sig ud både ved sin metodologiske tilgang, Friedmans (1953a) "methodology of positive economics", og ved et liberalt og markedsorienteret syn på økonomisk politik:

*"In discussions of economic science, "Chicago" stands for an approach that takes seriously the use of economic theory as a tool for analyzing a startlingly wide range of concrete problems (...); for an approach that insists on the empirical testing of theoretical generalizations and that rejects alike facts without theory and theory without facts."*

*"In discussions of economic policy, "Chicago" stands for belief in the efficacy of the free market as a means of organizing resources, for skepticism about government intervention into economic affairs, and for emphasis on the quantity of money as a key factor in producing inflation,"* Friedman (1974).

Friedman var op gennem 1950'erne og 1960'erne den førende kritiker af keynesiansk makroteori, og genopdagelsen af kvantitetstiligningen og Friedmans "monetaristiske kontrarevolution" ændrede økonomers syn på pengepolitikens virkninger, inflationens årsager og stabiliseringspolitik.

Der var også en særlig Chicago tilgang til udviklingsøkonomi, der kendetegnes ved den samme insisteren på økonomisk teori, empiriske tests og tiltro til markeds-mæssige løsninger. I modsætning til andre udviklingsøkonomiske skoler, som de marxistiske og strukturalistiske, var Chicagoskolens udviklingsøkonomi ikke fundamentalt forskellig fra anden økonomisk teori. I sin Nobelpræforelæsning talte Schultz (1980) om, at:

*"The major mistake has been the presumption that standard economic theory is inadequate for understanding low income countries and that a separate economic theory is needed."*

Udviklingslandes problemer er anderledes, institutioner, kulturen og normerne er anderledes, markederne er mindre udviklede, men incitamentet og prismekanismen fungerer på samme måde. Udviklingsøkonomi er derfor en gren af standard økonomisk teori. Når det er sagt, så var Chicagoskolen meget opmærksom på de kulturelle forandringer, der følger med udvikling, modernisering og urbanisering, jf. titlen på University of Chicagos udviklingsøkonomiske tidsskrift: *Economic Development and Cultural Change*. Også samspillet mellem økonomi og politiske institutioner var i fokus, og ligesom Chicagoskolen tillagde human kapital stor betydning for økonomisk vækst, Wall (1972), Strassmann (1993).

#### *El Ladrillo - murstenen*

Forud for præsidentvalget i 1970 satte en gruppe *Chicago boys* sig sammen for at udarbejde et liberalt økonomisk reformprogram til den konservative præsidentkandidat Jorge Alessandri. Alessandri var imidlertid ikke interesseret, programmet var for radikalt for ham, men den lille gruppe fortsatte med at mødes og udarbejdede et sammenhængende reformprogram, og i 1973 offentliggjordes den nu 500 sider tykke bog, der blev kaldt "*El Ladrillo*" (murstenen).

*El Ladrillo* åbner med en beskrivelse af Chiles økonomiske problemer og en analyse af deres årsager, som kort fortalt tilskrives den intensive offentlige indblanding i økonomien. Overordnet set havde *El Ladrillo* to hovedsigter: At redefinere statens rolle i chilensk økonomi og

at skabe rammebetingelser for en varig vækst, der skulle få Chile ud af sin alvorlige situation efter Allende.

### Strukturel underudvikling, økonomisk populisme og socialisme før 1973

Da militærjuntaen tog magten, lå den chilenske økonomi i ruiner. Det var ikke bare Salvador Allende, der med sin katastrofesocialisme havde kørt økonomien i sæk. Chiles økonomi led under årtiers fejlslagen udviklingspolitik og protektionisme.

Siden 1930'erne havde der været en stærk venstreorienteret tradition i chilensk politik, og selv i Latinamerika var Chile kendt som "staternes fædreland", Valdés (1995, 100). Kristendemokraternes præsident, Eduardo Frei, gennemførte i 1967 en "chilenisering" ved at overtage 51 pct. af aktierne i kobbermineselskaberne, og en socialistisk landbrugsreform med ekspropriation og opsplitning af landejendomme over 80 hektar uden rimelig kompensation, Collier and Sater (2004).

Økonomisk politik i Latinamerika var domineret af den såkaldte *afhængighedsteori*. Kort fortalt er verden inddelt i et industrielt center (USA og Europa) og en råvareproducerende periferi (udviklingslandene), og bytteforholdet i udenrigshandlen skulle udvikle sig til de rige landes fordel. På den måde udbytter centeret periferien. International handel er altså ikke en kilde til velstand, men til udbytning.

Udviklingslande skulle derfor satse på en import-substituerende industrialisering: Med en kunstig lav valutakurs billigøres import af maskiner, hvorimod al anden import rationeres og pålægges høje toldsatser (infant-industry protection). Indenlandske priser var regulerede, og subsidier vidt udbredt. Beskyttelsestolden hæmmede konkurrencen og sænkede produktivitetstigningstakten i de beskyttede erhverv. For det andet fører det til en massiv misallokering af kapital og arbejdskraft væk fra de erhverv, hvor de ville opnå det højeste afkast, og hvor Chile har en komparativ fordel.

Nationalistiske og populistiske politikker har det med at føre til en politisering af økonomien, en styrkelse af bureaukratiet og øget favoritisme, nepotisme og korrupsion. Før 1970 var Chile et klassisk eksempel på, hvad Anne O. Krueger (1974) kalder et "rent-seeking society" – et samfund, hvor det drejer sig om at benytte sig af forbindelser til politikere og bureaukrater for at opnå gevinster frem for selv at skabe noget af værdi. Med de rette forbindelser kostede det ikke mere end et brev at opnå beskyt-

telse mod udenlandsk konkurrence, få skatteprivilegier, subsidierede lån eller særlig let adgang til valutareserver.

### Allendes katastrofesocialisme

Både de strukturelle problemer og den makroøkonomiske populisme blev ført ud i det ekstreme under socialisten Salvador Allende, der blev udpeget til præsident efter valget i 1970, hvor han havde fået 36,3 pct. af stemmerne.

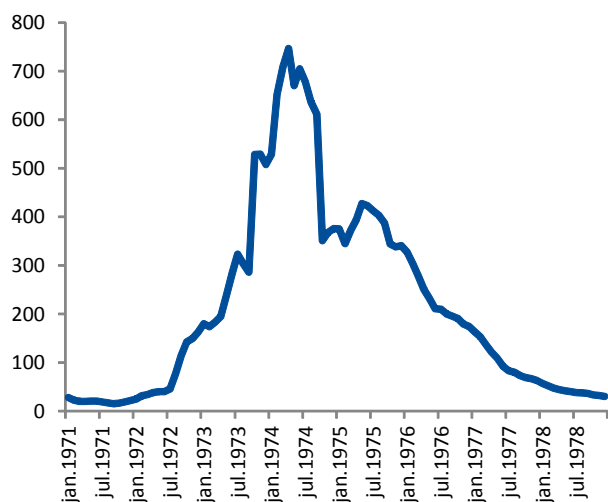
Allende nationaliserede størstedelen af erhvervslivet, den makroøkonomiske politik var indbegrebet af, hvad Dornbusch and Edwards (1990, 1991) kalder for "makroøkonomisk populisme": (1) høje nominelle lønstigninger til arbejdere og funktionærer: Den reale minimumsløn for arbejdere steg med 56 pct. i første kvartal af 1971 og med 23 pct. for funktionærer, og den gennemsnitlige realløn for arbejdere steg med 20,3 pct. i 1971. (2) Priskontrol skulle holde inflationen nede. (3) En ekspansiv finanspolitik skulle sætte gang i økonomien, og (4) pengepolitikken skulle finansiere de offentlige underskud. (5) En fast nominel valutakurs, Larrain and Meller (1991).

For enhver økonom er det opskriften på økonomisk katastrofe: Store reallønsstigninger vil kun midlertidigt øge efterspørgslen, indtil højere lønomkostninger fører til virksomhedslukninger og massefyringer, og hvis virksomhederne endelig skulle kunne bære de høje lønomkostninger, måtte de omgå priskontrollen ved at sælge deres produkter på det sorte marked. Også de nationaliserede selskaber vil få underskud, der skal dækkes af staten, hvilket vil øge underskuddet på statsfinanserne og forøge pengemængden, hvilket først vil føre til undertrykt inflation og derefter til en høj, åben inflation. Endelig vil valutaen appreciere realt med betalingsbalanceunderskud til følge.

Og det var præcist, hvad der skete. Den ekspansive finans- og pengepolitik skabte en vækst på 8,5 pct. i 1971, men allerede i slutningen af 1971 viste udviklingen sig uholdbar. Der opstod fødevaremangel og lange køer foran forretningerne, og et stort sort marked voksede frem.

Efter mindre end tre år var Chile på randen af et økonomisk sammenbrud. Real BNP faldt med 0,9 pct. i 1972 og med 4,9 pct. i 1973. Inflationen steg til 323 pct. i juli 1973, og tidligere store overskud på betalingsbalancen vendte til store underskud. Underskuddet på de offentlige finanser nåede 24,5 pct. i 1972 og 30,5 pct. i 1973, Larrain and Meller (1991, 200).



**Figur 1. Forbrugerprisinflation i Chile, 1971-1978**

Kilde: Banco Central de Chile

Allendes katastrofesocialisme var en eklatant fiasko for idéen om, at man kan styre økonomien uden hensyntagen til markedsmekanismen alene ved at besidde den politiske magt. Den slags eksperimenter er dømt til at gå galt:

*“populist policies do ultimately fail; and when they fail it is always at a frightening cost to the very groups who were supposed to be favored,”* Dornbusch and Edwards (1990).

Reallønningerne faldt med 11,3 pct. i 1972 og med yderligere 38,6 pct. i 1973. I tredje kvartal 1973 var arbejderes og funktionærers reallønninger 33 hhv. 46 pct. under niveauet i 1970, Larraín and Meller (1991).

Også demokratiet styrede mod sammenbrud. Allende havde gennemført en stor del af nationaliseringerne på et tvivlsomt juridisk grundlag med et dekret DFL 520, der var udstedt under den kortvarige “Socialistiske Republik” i 1932, og som aldrig var benyttet før. Og hvor det ikke slog til, benyttedes statslige mafia- og bøllemetoder.

Det meste af 1972 var præget af konstitutionelle kriser mellem Kongressen og regeringen og mellem Højesteret og regeringen. I juli 1972 havde Kongressen forsøgt at rejse rigsretssag mod indenrigsministeren for ulovligt at smugle våben ind i landet på et cubansk fly.

Den politiske modstand mod Allende regimet tog til, demonstrationer og strejker blev hyppigere, og regimet reagerede ved at fængsle fagforenings- og strejkeledere, og i juni 1973 skød Allendetilhængere på strejkende i Santiago.

Chile havde kurs mod et marxistisk diktatur efter cubansk forbillede.

### Militærkuppet

Den 11. september 1973 tog en enig militær ledelse med general Augusto Pinochet i spidsen magten i Chile, og samme nat begik Allende selvmord. Selve kuppet forløb relativt fredeligt, men de efterfølgende måneder blev blodige. Mindst 7.000 blev interneret på det nationale stadium til afhøring, mange blev udsat for tortur og dræbt. Ifølge officielle tal blev 3.065 personer dræbt eller forsvandt i løbet af militærjuntaens 17 år, BBC (2011).

Kongressen blev lukket, politiske partier blev forbudt, der blev indført et årelangt natligt udgangsforbud, venstreorienterede aviser blev lukket, fagforeninger undertrykt, og ingen form for opposition blev tolereret. Kun den katolske kirke formåede at bevare en vis uafhængighed, også fordi Pinochet forsvarede dens ret til at kritisere over for andre juntamedlemmer. På det økonomiske politikks område accepterede militærjuntaen også noget, der lignede en fri debat.

### Økonomisk genopretning 1973-75

Militæret havde tradition for at forsvare forfatningen, og de sad i lang tid opfordringer om at gribe ind fra de politiske partier i Kongressen overhørig. Da militæret endelig handlede, var det ud fra en overbevisning om national nødvendighed og for at hindre Chile i at udvikle sig til et marxistisk diktatur.

Det var ikke et ønske om politisk magt, der drev militæret til at gribe ind, og efter magtovertagelsen vidste Pinochet ikke, hvad han skulle stille op med magten. Militærjuntaen havde ikke noget politisk projekt ud over at redde Chile fra diktaturet og genoprette økonomien.

Problemet med genopretning af økonomien var akut: De offentlige finanser skulle genoprettes, inflationen stoppes, de store betalingsbalanceunderskud nedbringes, og de nationaliserede selskaber skulle privatiseres. Og alt sammen på et tidspunkt, hvor økonomien var i dyb krise, og i et land uden veludviklede kapitalmarkeder.

Pinochet indrømmede åbent, at Chiles økonomi måtte genoprettes, men at han som simpel militærmand ikke anede, hvordan dette skulle gøres. Allerede på dette tidspunkt agerede Pinochet anderledes end normen for diktatorer. Hverken Pinochet eller de andre generaler var frimarkedstilhængere. De var om noget nationalistiske, og militærpersoner vil normalt forsøge at styre økonomien, som en general styrer en hær, med kommandoer

og central kontrol, men Pinochet skulle vise sig at være anderledes.

Den økonomiske politik efter 1973 kan inddeles i fire faser:

1. Første fase fra september 1973 til april 1975, hvor en økonomisk genopretning påbegyndes uden samlet plan for reformerne.
2. Den første liberale reformperiode fra april 1975 til slutningen af 1981, hvor der gennemføres en række vigtige liberale reformer af den økonomiske politik og institutioner.  
  
En økonomisk krise rammer Chile i årene 1982-83, og det fører til en delvis tilbagerulning af reformprocessen.
3. Anden liberale reformfase fra 1985 til 1990, hvor reformerne fortsættes og uddybes.
4. Efter 1990 hvor demokratisk valgte regeringer viderefører og udbygger de liberale reformer, samtidig med at de opprioriterer socialpolitikken.

#### *September 1973 til april 1975*

Efter magtovertagelsen blev der nedsat et økonomisk hold bestående af militærpersoner og civile, økonomiske eksperter fra det Konservative parti og Kristendemokraterne. Selv om de var mere nationalistiske end liberale, gennemførte de en række liberale reformer: liberaliserede udenrigshandlen, sænkede todsatserne, devaluerede escudos, fjernede priskontroller, påbegyndte privatiseringer og skar dybt i det offentlige forbrug og subsidier.

Det skete på det værst tænkelige tidspunkt. Fra oktober til december 1973 firdobledes oliepriserne, og en stor del af verdensøkonomien bevægede sig i retning af recession. Ophævelsen af priskontrollerne fik den målte inflation til at eksplodere, figur 1, og selv om finans- og pengepolitikken blev strammet, var inflationen stadig 375 pct. i slutningen af 1974. Helt galt skulle det gå i begyndelsen af 1975, hvor en halvering af kobberpriserne førte til en alvorlig betalingsbalancekrise.

#### **Friedman i Chile**

Den katastrofale økonomiske situation fik Pinochet til at lede efter alternativer, men militærjuntaen var i vildrede om, hvilken vej man skulle gå: Vende tilbage til den økonomiske politik fra før 1970 eller følge *los Chicago boys'* økonomiske genopretningsprogram *El Ladrillo*?

Milton Friedman kom formentlig til at spille en rolle for skiftet i den økonomiske politik. I slutningen af marts 1975 var Friedman, Harberger og et par andre økonomer fra University of Chicago blevet inviteret til Chile for at give en række forelæsninger på "the School of Management and Economics" ved det statslige tekniske universitet i Santiago. Rejsen var finansieret af en privat chilensk bank.

Det var ikke tilfældigt, at Friedman og Harberger blev inviteret til Chile netop på det tidspunkt, hvor militærjuntaen stod over for at skulle træffe et valg mellem en liberal reformkurs eller en tilbagevenden til den økonomiske politik fra 1960erne.

I sin første forelæsning "The Fragility of Freedom"<sup>1</sup> talte Friedman om hvordan central kontrol udgør en trussel mod friheden, og at frie markeder er nødvendige for at bevare politisk frihed, Friedman (2000). Det var tesen fra *Capitalism and Freedom* om økonomisk frihed som en nødvendig betingelse for politisk frihed.

I en anden forelæsning den 26. marts (refereret af Cárcama-Huechante (2006)), "Chile and its economic Take-off", taler Friedman om de reformer, der er nødvendige for at bekæmpe inflationen og etablere en kompetitiv markedsøkonomi.

Under opholdet i Chile havde Friedman også et 45 minutter langt møde med Pinochet. Efter mødet bad Pinochet Friedman om at gøre rede for sin opfattelse af Chiles økonomiske situation, hvilket Friedman gør i et brev dateret 21. april 1975. Brevet indeholder flere tekstafsnit fra de to forelæsninger.

I brevet påpeger Friedman, at Chile står over for to nøgleproblemer: At stoppe inflationen og at skabe en sund markedsøkonomi. Inflationen, forklarer Friedman, kan kun nedbringes, hvis underskuddet på statsfinanserne nedbringes, og Friedman gør det klart, at der ikke findes nogen måde at stoppe inflationen på, der ikke vil føre til en midlertidig forøgelse af ledigheden. På grund af den høje inflation anbefaler Friedman en chok behandling med en hurtig nedbringelse af inflationen via en beskæring af de offentlige udgifter, og en monetær reform, hvor escudoen erstattes af peso.<sup>2</sup> Friedman påpeger vigtigheden af at forankre inflationsforventningerne ved at annoncere inflationsbekæmpelsen offentligt. I samme ånddrag anbefaler Friedman en ophævelse af enhver form for pris- og lønkontrol, samt en fortsættelse af en valutakurspolitik, der er designet, så den approksimerer en frimarkeds kurs.

Friedman forklarer, hvordan en lav inflation vil have gavnlige effekter ved at fremme udviklingen af kapitalmarkeder, der kan lette privatiseringen af de statsejede selskaber. Han fremhæver endvidere betydningen af frihandel som et instrument til at øge konkurrencen.

Som en sidste anbefaling, foreslår Friedman initiativer til at lette nøden blandt de fattigste.

Friedman slutter af med at profetere, at hvis Chile vælger den rigtige vej, så vil Chile kunne opnå et økonomisk mirakel med en vedvarende økonomisk vækst og større velstand for alle.

I et svarbrev dateret den 16. maj takker Pinochet for brevet og fortæller, at det for størstedelen er sammenfaldende med den nationale genopretningsplan, der netop er sat i værk af finansminister Cauas.

Efter mødet med Friedman bad Pinochet den liberale finansminister Jorge Cauas om at udarbejde et økonomisk reformprogram med sigte på at bekæmpe inflationen. Cauas præsenterede planen for juntaen i april, og på en historisk weekend konference i Cerro Castillo stod general Pinochet og resten af militærjuntaen over for to veje: En gradvis reformproces baseret på international bistand, eller en penge- og finanspolitisk chokterapi. Efter at have lyttet til argumenter for og imod hele weekenden valgte Pinochet chokbehandlingen, Fontaine (1993, 244), Collier and Sater (2004).

Friedmans prestige og opbakning til de kræfter i administrationen og regeringen, der arbejdede for reformprocessen, kan meget vel have været udslagsgivende, ligesom Friedmans venlige væsen og formidable pædagogiske evner kan have gjort indtryk på Pinochet. Cárcama-Huechange (2006) hævder i hvert fald, at Friedmans besøg markerede et afgørende vendepunkt, og at det tippede balancen til fordel for Chicagoøkonomernes liberale planer.

I april udnævnte Pinochet lederen af *Chicago boys* og dekan for det økonomiske institut, Sergio de Castro, til økonomiminister, og vejen var nu banet for påbegyndelsen af en markedsøkonomisk reformproces.

### Første reformperiode 1975-81

Enhver regering, der var fulgt efter Allende, ville have været tvunget til at gennemføre en eller anden form for makroøkonomisk genopretning, og det kan ikke i sig selv betegnes som en liberal politik.



Sergio de Castro

De liberale reformer består først og fremmest i at åbne økonomien op for international konkurrence, fjerne den høje beskyttelsestold og prisreguleringerne, reducere den offentlige sektors størrelse og skattetrykket, begrænse statslig intervention i økonomien og sikre den private ejendomsret.

Mod slutningen af 1970'erne blev de liberale reformer udvidet, og hovedsigtet blev at reducere den statslige indblanding i økonomien, og at omdanne Chile fra at være et "rent-seeking" til et "productive-seeking society".

En anekdote fra de første år illustrerer, hvordan fagforeninger og erhvervsinteresser blev tvunget til at indse, at de ikke længere kunne opnå økonomiske fordele ved at henvende sig til regeringen. Det fortælles, at da nogle fagforeningsfolk besøgte indenrigsministeren på hans kontor på et tidspunkt i 1975, gav han dem klar besked: "Hold op med at bruge ordet "kræver". Glem ikke, at dette er et diktatur," Collier and Santer (2004, 360). Under militærstyret blev organiserede særinteressers mulighed for at bedrive rent-seeking aktiviteter effektivt neutraliseret, og det var en bevidst strategi, Hojman (2002).

*Åbning op af økonomien:* Fra august 1975 til august 1977 blev todsatserne gradvist sænket til mellem 10 og 35 pct., og frem til juni 1979 blev de sænket yderligere til en ensartet sats på 10 pct., Corbet (1997), Fontaine (1993). Alle kvantitative importrestriktioner var fjernet i 1976, og Chile trækker sig ud af Andespagten samme år. Liberalisering af lovgivningen for udenlandske investeringer gav fri adgang til at bringe kapital ind i Chile og veksle dem igen ved udførsel.

*Privatiseringer:* I 1974 blev 325 statsligt ejede selskaber privatiseret, og frem til 1978 solgte staten aktier i 197

selskaber. Privatiseringen af bankerne blev først påbegyndt i juli 1975, men tilendebragt i februar 1976, og de blev fulgt af en lang række liberaliseringer af banksektoren, herunder rentefastsættelse.

Processen med privatiseringer blev imidlertid langstrakt og stødte på betydelig politisk modstand i juntaen. Der var bestemt ikke tale om nogen "neo-liberal chokterapi".

*Finanspolitik:* Der blev skåret dybt i såvel subsidier som i det offentlige forbrug. Antallet af offentligt ansatte blev reduceret fra 360.000 i 1974 til 290.000 i 1978, og de samlede offentlige udgifter faldt fra 40 pct. af BNP i 1973 til 26 pct. i 1979. Skatteprovenuet blev øget bl.a. gennem indførelsen af en 20 pct. moms, og der blev iværksat en række programmer til at tage sig af ekstrem fattigdom.

*Pengepolitikken:* Der blev gennemført en pengeomveksling i 1975, hvor 1.000 escudos erstattedes af 1 peso, pengepolitikken blev strammet, men der blev ikke forud annonceret måltal for pengemængdevæksten og inflationen, der kunne forankre inflationsforventningerne, French-Davis (1983). I midten af 1976 erkendtes det, at antiinflationspolitikken ikke virkede, og pengepolitikken blev omlagt fra kontrol med pengemængden til en styring af valutakursen. Den nye politik virkede, men langsomt. Inflationen faldt til 84 pct. i 1977 og til 37 pct. i 1978.

Selv om *los Chicago boys* besatte vigtige poster i Pinochets regering, betød det ikke, at militærjuntaen accepterede deres frimarkedsprogram fuldt ud. Generallerne var først og fremmest nationalistiske, og der var intern uenighed i militærjuntaen. Især var flyvevåbnets chef, general Leigh stærk modstander af *Chicago boys*.

Der skulle gå mere end 10 år, før det blev muligt at gennemføre privatiseringer af de største industriselskaber inden for jernindustri, minedrift og telekommunikation, Fontaine (1993), og det var først fra 1978, at Chicago-drengene endeligt vandt kontrollen over den økonomiske politik. General Leigh blev afskediget (juli 1978), Sergio Fernández blev udnævnt til indenrigsminister i april, og José Piñera blev udnævnt til arbejdsminister i oktober.<sup>3</sup>

Piñera gik i gang med at udarbejde reformer af arbejdsmarkedet, uddannelsespolitikken, socialpolitikken og sundhedsvæsenet. Målet var at privatisere hidtidige statsfunktioner og skabe et egentligt frimarkedssamfund: At afpolitiserer et hidtil gennempolitiseret samfund.

I 1979 erklærede general Pinochet den økonomiske genopretning for fuldført, og at en proces med modernisering, de syv moderniseringer, nu ville begynde.

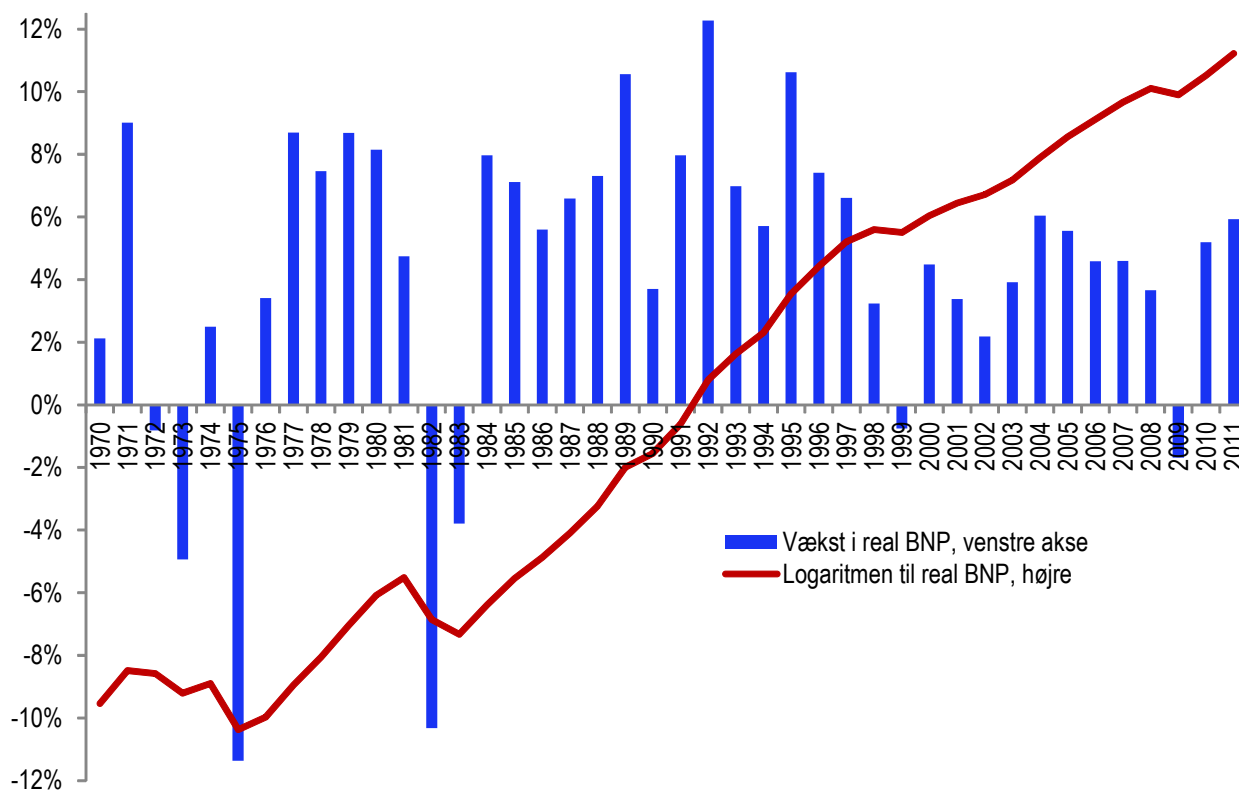
Pladsen tillader ikke en omtale af alle reformer, men særlig vigtig var Chiles pensionsreform, der er fremhævet som et forbillede af OECD og IMF, og som er kopieret af flere europæiske lande, deriblandt Sverige og Polen. Chiles pensionssystem blev omlagt til et privat, opsparringsbaseret og fuldt finansieret pensionssystem, hvor det blev obligatorisk at indbetale minimum 10 pct. af lønnen i pensionsbidrag og med frihed for arbejderne til at vælge i hvilket privat selskab, pengene skulle spares op. En sådan omlægning fra et skattefinansieret til et fuldt finansieret er lige efter de økonomiske lærebøger, jf. Diamond (1965). Pensionsreformen bidrog til at øge den indenlandske opsparring og udviklingen af det finansielle system i Chile.

Allerede i juli 1977 havde Pinochet annonceret offentligt, at det var hans hensigt at genindføre en form for begrænset demokrati, og der blev vedtaget en ny forfatning i 1980, som skulle bane vejen. Den nye forfatning indeholdt fire vigtige institutionelle ændringer. For det første styrkedes den private ejendomsret. For det andet etableredes en uafhængig centralbank, der fik forbud mod at finansiere offentlige udgifter eller lån monetært. Den blev dog først etableret i slutningen af 1989, kort tid før demokratiets genindførelse. For det tredje blev nye budgetregler indskrevet i forfatningen, der styrkede præsidentens og begrænsede Kongressen kontrol med økonomien. Den udøvende magt blev ansvarlig for både udgifter og indtægter og alene regeringen kunne fremsætte lovforslag på det økonomiske område. Budgetreglerne var beregnet på at tøjle de offentlige udgifter. Endelig blev der indført et nyt valg-system og en styrkelse af præsidentembedet, der skulle gøre det vanskeligt at gennemføre større ændringer af forfatningen, Pastor (2004). Der har været adskillige forfatningsændringer siden, men de demokratiske valgte regeringer efter 1990 har accepteret forfatningen på trods af, at den blev vedtaget ved en folkeafstemning, der ikke var fri. På den måde fik Pinochet lagt hindringer ud for en gentagelse af Allendes katastrofesocialisme.

#### *Den økonomiske udvikling 1975-81*

Kombinationen af udefrakommende chok til økonomien, olieprisstigninger, faldende kobberpriser, offentlige besparelser, stramningen af pengepolitikken og åbningen af økonomien resulterede i en dyb recession i 1975 med en ledighed på 14,9 pct.

Figur 2. Vækst og konjunktursvingninger, 1970-2011



Kilde: World Bank, IMF

Reformerne begyndte imidlertid at vise positive resultater allerede i slutningen af 1975. Betalingsbalancen forbedredes, inflationen faldt, underskuddet på de offentlige finanser vendte til et overskud på 4 pct. i 1976, og real BNP voksede med 6,8 pct. om året mellem 1976 og 1981, figur 2.

### Økonomisk krise 1982-83

I 1982-83 blev Chile ramt af en dyb økonomisk krise. BNP faldt med 10,3 pct. i 1982 og med 3,8 pct. i 1983. Ledigheden steg til 23,7 pct. i september 1982. Krisen skyldes en kombination af udefrakommende faktorer og indenlandske politikfejl.

I juni 1979 traf Finansministeriet den skæbnesvangre beslutning at indføre en fast valutakurs i forhold til dollaren, men kort tid efter strammede USA pengepolitikken for at bekæmpe inflationen (Volcker-deflationen under Reagan). Det førte til stigende realrenter, recession i USA og en real appreciering af dollaren på 18 pct. fra 1980 til 1981, 13 pct. fra 1981 til 1982 og 23 pct. fra 1982 til 1985. Samtidig blev dollarprisen på olie mere end fordoblet fra 1979 til 1981, og dollarprisen på kobber faldt med knap 40 pct. fra 1980 til 1982, Friedman (1992).

Disse udefrakommende chok blev forværret af egne politikfejl. I 1979 var der blevet gennemført en ny lov om kollektive lønforhandlinger, der indførte en automatisk lønregulering på en måde, så markedet kunne hæve reallønningerne, men ikke sænke dem, Fontaine (1993). I 1979 og 1980 blev kapitalbevægelserne liberaliseret, så indenlandske banker fik lov til at optage lån i udlandet, dog var der fortsat restriktioner på korte kapitalbevægelser. Det førte til en voldsom stigning i kapitalimporten, som centralbanken enten ikke kunne eller ikke ville sterilisere, og den høje indenlandske inflation medførte en real appreciering af pesoen på 25-30 pct.

Den forværrede konkurrenceevne, faldet i eksporten, stigende oliepriser og det høje internationale renteniveau ramte de private virksomheder hårdt, og det påførte bankerne store tab. En stor del af den finansielle sektor kollapsede, og i januar 1983 blev fire banker overtaget af staten, og andre fire blev likvideret, Edwards (1985). Det blev ironisk kaldet "the Chicago way to socialism". Ifølge Edwards (1986), Harberger (1985), Labán and Larraín (1995) m.fl. spillede liberaliseringen af bankerne, der ikke var fulgt op af en tilsvarende styrkelse af banktilsynet, en væsentlig rolle for, at det gik så galt.

Krisen i 1982-83 er ofte udlagt af kritikere som resultatet af en fejlslagen neoliberal politik. Det kan være rigtigt for så vidt angår det ringe tilsyn med bankerne, men når recessionen blev så dyb, så skyldes det først og fremmest, at liberaliseringerne ikke var gennemført konsekvent nok: At kapitalbevægelserne var blevet liberaliseret, men at der blev ført en fastkurspolitik, og at arbejdsmarkedet stadig var reguleret på en måde, der hindrede reallønsfald, Harberger (1985). Det gav det uheldige policymix, der forværrede krisen.

Disse politikfejl kostede i april 1982 De Castro jobbet som finansminister, og Pinochet gav jobbet til Hernán Büchi, der nok ideologisk tilhørte Chicago boys, men selv var uddannet på Columbia.

Pinochet traf beslutning om at devaluere med 18 pct. i juni, og samtidig blev indekseringen af lønningerne ophævet. Der blev indført kapitalrestriktioner, og toldsatsen blev hævet til 20 pct. Mellem juni 1982 og juni 1983 blev den chilenske peso devalueret med 99 pct., hvilket med en inflation på 32,7 pct. betød en stor real devaluering, Edwards (1985). Chile så sig nødsaget til at søge bistand hos IMF i slutningen af 1982.

### Anden reformperiode 1985-1990

Krisen blev relativt kortvarig, og i 1984 voksede BNP med 8 pct. I begyndelsen af 1985 blev der under Büchis ledelse udarbejdet en sammenhængende økonomisk plan, der skulle styrke de eksisterende reformer. Formålet var at fremme en eksportorienteret vækst, men ellers vende tilbage til åbenheden i udenrigshandlen, at øge den indenlandske opsparing og investeringer og at styrke erhvervslivet og den finansielle sektor, Labán and Larraín (1995).

Toldsatserne blev igen sænket til 15 pct., og privatiseringerne blev genoptaget og kom nu til at omfatte nøglesektorer som minedrift, elektricitet, telekommunikation, stål og luftfart.

Erhvervsbeskatningen blev omlagt til kun at beskatte den profit, der blev trukket ud af virksomheden, for at fremme kapitaliseringen af virksomheder og banker. Hernán Büchi har flere gange udtalt, at skattesystemet ikke skal indrettes efter et ønske om at udjævne uligheden, men derimod indrettes efter at give incitamenter til at øge produktionen.

I årene 1984 til 1989 oplevede Chile en periode med høj økonomisk vækst, og der blev skabt 239.000 ekstra jobs årligt i perioden fra 1984 og frem til 1990, hvilket

reducerede arbejdsløsheden fra omkring 20 pct. til 5 pct. Der var overskud på statsfinanserne, inflationen var blevet nedbragt, men stadig høj, og der var en udbredt tilslutning til markedsøkonomien i middelklassen, Chumacero (2005). Yderligere var antallet af chilenerne, der lever under fattigdomsgrænsen, reduceret fra 45 til 15 pct.

### Demokratiets genkomst

Det var Milton Friedmans tese i *Capitalism and Freedom*, at økonomisk frihed er en nødvendig betingelse for politisk frihed, og det kunne se ud til, at Friedman skulle få ret.

Den nye økonomiske frihed havde skabt et økonomisk mirakel, der blev fulgt af en fredelig overgang til demokrati.

Ifølge Pinochets plan for genindførelsen af demokrati skulle der holdes en folkeafstemning i 1988 om, hvorvidt militærstyrets kandidat – Pinochet selv – skulle fortsætte på præsidentposten i endnu otte år. I tilfælde af et nej ved folkeafstemningen, skulle der afholdes præsidentvalg og valg til Kongressen i 1989.

Det blev et "nej" til folkeafstemningen i 1988, hvor 54 pct. stemte nej, og 43 pct. stemte ja. Der var altså markant flere, der stemte ja til Pinochets fortsættelse, end der havde stemt på Allende i 1970.

Pinochet accepterede sit nederlag, og året efter blev der afholdt det første demokratiske valg siden 1970. Ved præsidentvalget i 1989 vandt Patricio Aylwin fra centrum-venstre koalitionen Concertación. Aylwin blev indsat som præsident i marts 1990.

### Chile efter 1990

Concertacións var den nye venstrefløjskoalition, der skulle udgøre en regering, økonomiske program kan sammenfattes som "vækst med lighed", og det byggede på fire principper:

1. Markedsøkonomi.
2. Makroøkonomisk stabilitet som forudsætning for vækst.
3. En forøgelse af de offentlige udgifter til sociale programmer, sundhed, uddannelse, bolig og pension – men med fokus på fattigdomsreduktion og ikke lighedsmageri.
4. Fastholdelse af åbenheden i udenrigshandlen, Labán and Larraín (1995).

**Figur 3. Årlig inflation i Chile 1989-2005, månedsdata**

Kilde: Banco Central de Chile

Den nye regering valgte også at hæve skatterne med 2,7 pct. af BNP for at bruge flere penge på socialpolitiske programmer, sundhed og uddannelse, og det kostede et markant fald i væksten i 1990, men den offentlige sektor og skattetrykket var stadig markant lavere i 1990 end i 1970.

Det bemærkelsesværdige er, at den ny centrum-venstre regering, der også omfattede Allendes socialistparti, videreførte de markedsøkonomiske reformer og tilmed udbyggede dem, og at også efterfølgende demokratiske regeringer fortsatte og udbyggede reformerne. Det viser noget om, hvor meget det politiske klima havde ændret sig i Chile.

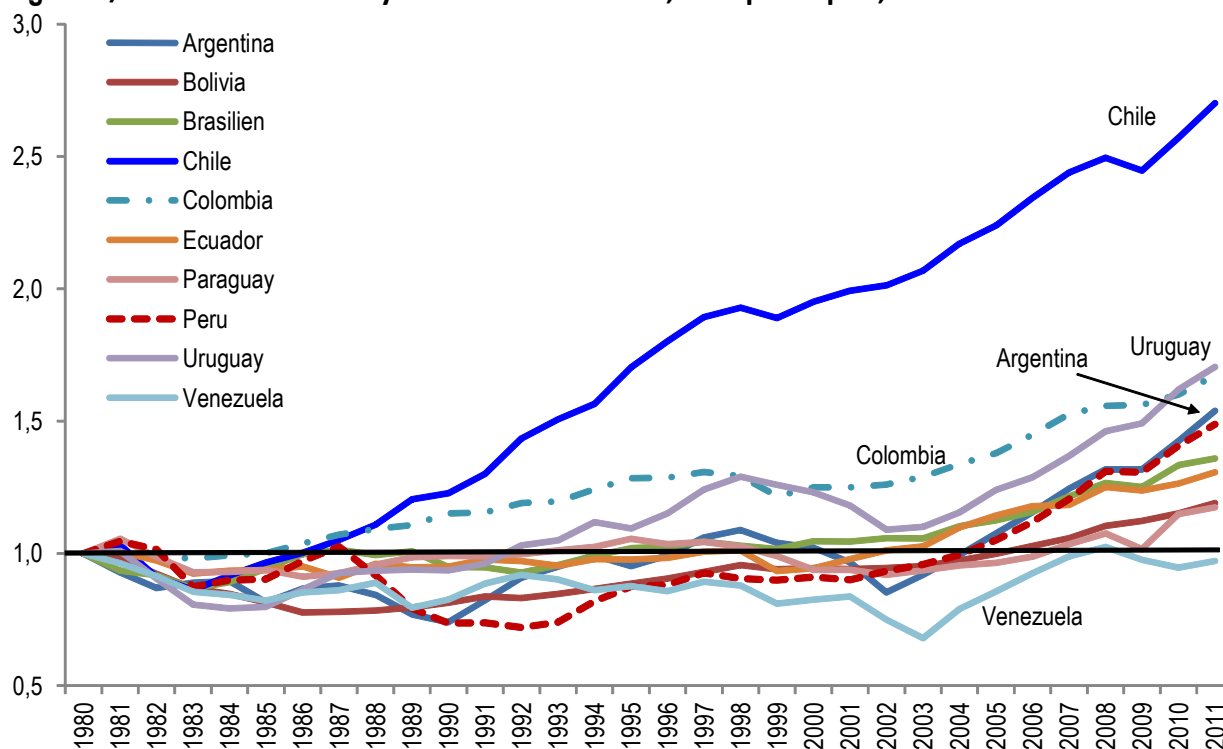
Toldsatserne blev sænket til en ensartet sats på 11 pct. i 1991, og under den socialistiske præsident Lagos (2000-6) blev de yderligere sænket til 6 pct. De demokratiske regeringer satsede imidlertid ikke kun på unilaterale toldsænkninger, men påbegyndte indgåelsen af en række frihandelsaftaler: Mexico i 1991, associeringsaftale med MERCOSUR landene, Canada i 1997, EU i 2003, USA og Korea i 2004, Kina i 2006 og Australien i 2008 og i nyere tid en etablering af en egentlig frihandelszone i "Alianza del Pacifico" med andre Latinamerikanske lande, der vender ud mod Stillehavet.

Privatiseringerne blev udvidet til at omfatte de store elselskaber, så konkurrencen blev øget i elsektoren. Det repræsenterede et afgørende skifte i Concertacións politik. Offentlige forsyningsselskaber som vandforsyning og kloakering blev ligeledes privatiseret. Der blev også gennemført udliciteringer af opførelsen af offentlig infrastruktur i slutningen af 1990'erne, og det moderniserede den chilenske infrastruktur på under et årti.

Den socialistiske præsident Lagos forpligtigede også regeringen sig til at opretholde et 1 pct. strukturelt overskud på de offentlige finanser, de tilbageværende kapitalrestriktioner blev ophævet, og valutakursregimet med en fast kurs inden for et bånd blev opgivet til fordel for en flydende valutakurs, Hernández and Parro (2008, 78).

En uafhængig centralbank og forbud mod monetær finansiering af de offentlige udgifter havde stået på Chicagodrengenes ønskeliste i mange år, men selv om den var indskrevet i 1980 forfatningen, blev den først etableret i oktober 1989. Den uafhængige centralbank fik som primær målsætning at sikre prisstabilitet, og der var forbud i forfatningen mod at finansiere offentlige udgifter eller lån. Det gav de bedste institutionelle rammer for pengepolitikken, og da centralbanken tidligt i 1990 greb ind med en stramning, selv om det kostede i form af lavere vækst, holdt centralbanken fast, hvilket gav den en

Figur 4. Økonomisk vækst i Sydamerika 1980-2011, BNP per capita, indeks 1980 = 100



Kilde: World Bank

betydelig troværdighed i antiinflationspolitikken, Corbo (1998).

Netop antiinflationspolitikken blev en af de markante succeser, da inflationen nåede ned på 2,5 pct. i oktober 1999, figur 3, og det måske mest bemærkelsesværdige er, at den blev gennemført uden målelig tab af produktion og beskæftigelse.

#### Økonomiske idéer der virker

Uanset om man måler væksten i BNP per capita siden 1975, 1980, 1985, 1990 eller 1995 er Chiles økonomi vokset hurtigere end noget andet land i Sydamerika, figur 4. Chile indtager også en placering som nr. 7 ud af 179 lande på Heritage Foundations *Index of Economic Freedom 2012*, fire pladser foran Danmark.

Der er naturligvis en sammenhæng mellem de to observationer. Når Chile er vokset hurtigere end alle andre lande i Sydamerika over en længere historisk periode, så skyldes det den nyvundne økonomiske frihed, og at de markedsøkonomiske reformer både blev gennemført tidligere i Chile, at de var mere dybdegående, og at de blev fastholdt over en længere periode.

Chiles økonomiske historie siden 1920 er et godt eksempel på, at økonomiske idéer har betydning - både når de

er gode, når de er dårlige, og når de er decideret katastrofale.

Chiles økonomiske politik og institutioner blev efter 1975 baseret på økonomiske ideer, der virker, fordi de baserer sig på markedsøkonomien og på menneskers naturlige stræben efter at få det bedst mulige ud af den situation, de befinder sig i. Det står i modsætning til de strukturalistiske og socialistiske udviklingsstrategier, der modarbejder markedet og vil erstatte menneskers naturlige stræben efter egne mål med kollektive mål, der tvinges ned over hovedet på borgerne med adfærdsregulerende told, tilskud og afgifter eller simpelthen med kommandoer.

Økonomiske politikker og institutioner virker, når de giver borgerne de rette incitamenter til at forfølge produktive aktiviteter i samfundet. Når tredjeverdenslande er fattige, så er det fordi, "*the institutional constraints define a set of pay-offs to political/economic activity that do not encourage productive activity,*" North (1990).

Militærjuntaen fik effektivt afmonteret "the rent-seeking society", korrupsionen er faldet til under niveauet i de sydeuropæiske lande, den private ejendomsret er styrket, den økonomiske frihed øget, økonomien er liberaliseret, og alle de markedsøkonomiske reformer har styrket incitamenterne til at forfølge produktive aktiviteter. Med



budgetregler og en uafhængig centralbank blev der samtidig skabt sunde institutionelle rammer omkring finans- og især pengepolitikken, der blev uafhængig af politikerne.

### Chiles politiske og økonomiske mirakel

Ifølge Friedman består det chilenske mirakel først og fremmest i, at "A military regime has supported reforms that reduce sharply the role of the state and replace control from the top with control from the bottom", Friedman (1982). Selve det at opgive den centrale kontrol med økonomien er så meget i modstrid med en militær tankegang, som noget kunne være, og Chiles militærjunta var på det punkt en undtagelse fra andre militærjuntaer. Og den økonomiske frihed førte i sidste ende til politisk frihed og demokratiets genindførelse.

At det netop blev Chile, der i dag fremstår som Sydamerikas økonomiske mirakel, skyldes først og fremmest, at der i Chile var en relativt stor gruppe af veluddannede økonomiske teknokrater, nemlig *Chicago boys*, der delte et fælles syn på økonomisk udvikling, der igen baserede sig på økonomiske teorier, der virker. Det er *Chicago boys*, der er de sande helte i historien om Chiles økonomiske mirakel, Harberger (1993).

Reformerne kunne ikke være gennemført uden militærjuntaens tilslutning, og ikke mindst Pinochets stærke personlige opbakning, og det tjener ham ikke mindst til ære, at reformkursen blev fastholdt efter den alvorlige krise i 1982-83. Det tjener ligeledes de efterfølgende demokratiske politikere til ære, at de udviste økonomisk ansvarlighed og udbyggede reformerne i stedet for at vende tilbage til tidligere tiders statsstyring og makroøkonomisk populisme.

Pinochet har på det økonomiske område efterladt en arv til Chile, som de efterfølgende demokratiske regeringer har fundet det værdifuldt at bygge videre på. Derimod har Allendes største bidrag bestået i effektivt at vaccinere chilenerne mod mere revolutionær marxisme, og det har såmænd også bidraget til at videreudvikle de liberale reformer.

Dertil kommer, at chilenerne har kunnet mærke på deres levestandard, at kapitalisme og markedsøkonomi virker.

De 20 år med Allende og Pinochet har skabt et mentalitetsskifte i Chile. Chilenernes måde at tænke på ændrede sig, Rabkin (1993), Büchi (2006), og det er tydeligt, at chilensk politik havde flyttet sig markant i liberal retning i 1990 sammenlignet med 1970. Kristendemokraterne,

der før var et halvsocialistisk parti, var næsten blevet liberale, og selv Allendes gamle socialistparti bakkede aktivt op om markedsøkonomi med lidt social glasure.

Bag hele den udvikling ligger et sæt økonomiske idéer, der virker, fordi de baserer sig på det enkelte menneskes naturlige stræben efter at få det bedste ud af den tilstand han befinder sig i. Det er Chicagoskolens og ikke mindst Milton Friedmans arv:

"What is required in the underdeveloped countries is the release of the energies of millions of able, active, and vigorous people... an atmosphere of freedom, of maximum opportunity for individuals to experiment, and of incentive for them to do so in an environment in which there are objective tests of success and failure – in short a vigorous, free capitalistic market." Friedman (1958).

### Litteratur

- BBC (2011): <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-14584095>
- Büchi, Hernán (2006): *How Chile successfully Transformed its Economy*. The Heritage Foundation.
- Cárcamo-Huechange, L.E. (2006): "Milton Friedman: Knowledge, Public Culture, and Market Economy in the Chile of Pinochet," *Public Culture* 18, 413-35.
- Chumacero, Rómulo, Rolf Lüders, Rodrigo Fuentes, Joaquín Vial (2005): "Understanding Chilean Reforms"
- Collier, Simon and William F. Sater (2004): *A History of Chile, 1808-2002*. 2<sup>nd</sup> ed. Cambridge.
- Constitution of the Republic of Chile October 21<sup>st</sup>. 1980. <http://www1.umn.edu/humanrts/research/chile-constitution.pdf>
- Corbo, V. (1997): "Trade Reforms and Uniform Import Tariffs: The Chilean Experience," *American Economic Review. Papers and Proceedings* 87, 73-77.
- Corbo, V. (1998): "Reaching One-Digit Inflation: The Chilean Experience," *Journal of Applied Economics* 1, 123-63.
- Diamond, P.A. (1965): "National Debt in a Neoclassical Growth Model," *American Economic Review* 55, 1126-50.
- Dornbusch, Rudiger and Sebastian Edward (1990): "Macroeconomic Populism" *Journal of Developmental Economics* 32, 247-77.
- Dornbusch, Rudiger and Sebastian Edward (1991): "The Macroeconomics of Populism" i Dornbusch and Edwards (eds.): *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago. The University of Chicago Press for the NBER.
- Edwards S. (1985): "Stabilization with Liberalization: An Evaluation of Ten Years of Chile's Experiment with Free-Market Policies, 1973-1983." *Economic Development and Cultural Change* 33, 223-54.
- Edwards S. (1986): "Monetarism in Chile, 1973-1983: Some Economic Puzzles," *Economic Development and Cultural Change*, 535-59.

- Fontaine, Juan Andrés (1993): "Chile's Economic and Political Transition: 1970-1990," *Estudios Públicos* 50, 229-272.
- Ffrench-Davis, R. (1983): "The Monetarist Experiment in Chile: A Critical Survey," *World Development* 11, 905-26.
- Friedman, Milton (1953a): "The Methodology of Positive Economics," *Essays in Positive Economics*. Chicago.
- Friedman, M. (1953b): "The Case for Flexible Exchange Rates." *Essays in Positive Economics*, 157-203. Chicago.
- Friedman, Milton (1958): "Foreign Economic Aid: Means and Objectives," *Yale Review*, Summer 1958.
- Friedman, Milton (1962): *Capitalism and Freedom*. Chicago.
- Friedman, Milton (1974): "Schools at Chicago" *University of Chicago Magazine* August, 11-16.
- Friedman, Milton (1975a): "The Fragility of Freedom," tale holdt i Chile og på Brigham Young University. En version er optrykt i *Encounter* November 1976, p. 8-14.
- Friedman, Milton (1975b): "Letter to General Pinochet, April 21, 1975."
- Friedman, Milton (1982): "Free Markets and the Generals," *Newsweek* January 25, 1982. Optrykt i Friedman: *Bright Promises, Dismal Performance. An Economist's Protest*, N.Y. 1983.
- Friedman, Milton (1992a): "Chile and Israel: Identical Policies, Opposite Outcomes," i Friedman: *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. N.Y.
- Friedman, Milton (2000): "Up for debate: Reform without liberty: Chile's ambiguous legacy," Interview with Milton Friedman, PBS series "The Commanding Heights."
- Harberger, Arnold C. (1985): "Observation on the Chilean Economy, 1973-1983" *Economic Development and Cultural Change* 33, 451-62.
- Harberger, Arnold C. (1993): "Secrets of Success: A Handful of Heroes," *American Economic Review* 83, 343-350.
- Hojman, D.E. (2002). "The political economy of Chile's fast economic growth: An Olsonian interpretation," *Public Choice* 111, 155-78.
- Hernández, L. and F. Parro (2008): "Economic Reforms, Financial Development and Growth: Lessons from the Chilean Experience," *Cuadernos de Economía* 15, 59-103.
- Hojman, D.E. (2002). "The political economy of Chile's fast economic growth: An Olsonian interpretation," *Public Choice* 111, 155-78.
- Krueger, Anne O. (1974). "The Political Economy of the Rent-Seeking Society". *American Economic Review* 64, 291-303.
- Labán, R. and F. Larrain (1995): "Continuity, Change, and the Political Economy of Transition in Chile", Dornbusch and Edwards (eds.): *Reform, Recovery, and Growth: Latin America and the Middle East*. Chicago.
- Larrain, Felipe and Patricio Meller (1991): "The Socialist-Populist Chilean Experience, 1970-1973," i Dornbusch and Edwards (eds.): *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago.
- Miller, Terry, Kim Holmes, and Edwin Feulner (2012): *2012 Index of Economic Freedom*. The Heritage Foundation.
- North, D.C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge.
- Pastor, D. (2004): "Origins of the Chilean Binominal Election System," *Revista de Ciencia Política* XXIV, 38-57.
- Rabkin, Rhoda (1993): "How Ideas Become Influential. Ideological Foundations of Export-Led Growth in Chile (1974-1990)" *World Affairs* 156, 3-25.
- Reinhardt, J.B. (2012): "Los "Chicago Boys": A Powerful Exchange of People and Ideas between Chile and Chicago," *Honors Theses. Paper 41*.
- Schultz, Theodore W. (1980): "Nobel Lecture. The Economics of Being Poor," *Journal of Political Economy* 88, 639-51.
- Strassman, W.P. (1993): "Development Economics from a Chicago Perspective" i W.J. Samuels (ed): *The Chicago School of Political Economy*. New Brunswick.
- Valdés, Juan Gabriel (1995): *Pinochet's Economists. The Chicago School in Chile*. Cambridge.
- Wall, David (1972): "Introduction," i Wall (ed.) *Chicago Essays in Economic Development*. Chicago: The University of Chicago Press.

#### Noter

<sup>1</sup> Talen er os bekendt ikke offentliggjort, men Friedman holder senere på året en tale med samme titel, der omtaler Chiles økonomiske problemer, på Brigham Young University, og en artikel med samme navn blev offentliggjort i *Encounter* i 1976, Friedman (1975a).

<sup>2</sup> Friedman bruger kun ordet "shock treatment" i forbindelse med inflationsbekæmpelse, ikke om anden økonomisk politik.

<sup>3</sup> Piñera havde en Ph.D. fra Harvard, ikke Chicago. Han er i dag tilknyttet CATO, og hans bror har siden 2010 været Chiles præsident.

# Uden for tema: Et liberalt bud på en rettighedsbaseret indvandringspolitik

Resume: Artiklen argumenterer for, at Lockes principper fra "Anden afhandling om styreformen" kan danne basis for liberale principper for indvandring, og at sådanne dels er mere konsistente med liberale rettighedsprincipper, dels skitserer alternative syn overfor tyndtbefolkede områder hhv. tætbefolkede, vestlige lande.

Af Jesper Veiby

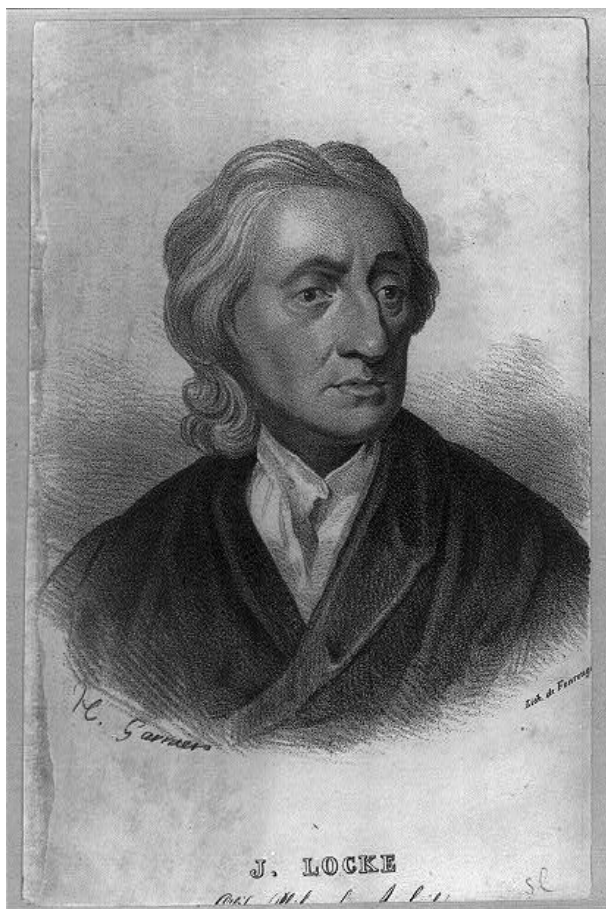
Indvandringsdebatten har globalt set to vinkler, som også gør sig gældende i den hjemlige debat. Dels er der en økonomisk vinkel som følge af de økonomiske byrder, uønsket indvandring vil lægge på modtagerlandene, dels er der en kulturelt-folkelig vinkel som følge af bekymringen for, at et givet oprindeligt folk (herunder det danske) enten vil komme i mindretal eller blive opslugt i indvandrere med anden etnisk, kulturel eller religiøs baggrund. Begge bruges til at legitimere statslige indgreb på indvandringen eller begrænsninger i dennes størrelse. I ekstrem form bruges det kulturelt-folkelige aspekt desuden til at sikre særlige rettigheder for mindretal og oprindelige folk.

Stillet op overfor dette syn kan man stille den enkeltes individuelle rettigheder, der som princip står stærkere i den liberale tradition. Her kan man enten argumentere for den enkeltes frie ret til f.eks. at gifte sig efter eget valg og som en naturlig følge bosætte sig i den enes hjemland. Alternativt kan man argumentere for den enkeltes frie bevægelighed, så længe man ikke lægger andre til byrde, og dermed mod ethvert statsligt forbud og enhver statslig begrænsning på folkebevægelser, enten på det individuelle og mindre plan, eller på det større plan, der om nødvendigt kan sammenlignes med folkevandringer.

Det gælder her som ved alle andre teoretiske standpunkter, at disse bedst prøves af ved hjælp af ekstreme eksempler, som for den overfladiske iagttager kan forekomme studentikose og kun vanskeligt kan tages alvorligt, men som alligevel tjener til at afdække styrker og svagheder i argumentationen.

Et sådant tænkt eksempel kunne være, at jeg og min familie på et givet tidspunkt i fortiden som de første ankom til og bosatte os på det nordamerikanske fastland. Eksemplet er plausibelt så langt, at nogen jo må have været de første, selvom identiteten af disse ikke kan fastlægges. Kunne jeg i givet fald have plantet min slægtsfane på nordamerikansk jord og ad den vej have proklameret mit ejerskab over kontinentet? Trods alt var jeg jo den første til at sætte min fod på de indtil da frie og frit tilgængelige landområder. Og i kraft af, at jeg selv og min familie herefter pr. definition ville udgøre "det oprindelige folk", kunne jeg så have påkaldt mig grupperettigheder som sådant og enten forlangt, at efterfølgende indvandre-re skal tale mit sprog, assimileres ind i min kultur eller konvertere til min religion? Eller kunne jeg "blot" have påpeget, at jeg og min familie - og vore efterkommere i al fremtid - skulle nyde en særlig forfatningsmæssig beskyttelse som "oprindeligt folk"? Og hvis min familie havde bosat sig i Newfoundland, kunne jeg så stadig gøre min ret gældende, hvis nye indbyggere bosatte sig i Florida i den anden ende af "mit" landområde, eller kun hvis de bosatte sig i umiddelbar nærhed?

Hvis eksemplet forekommer for drastisk, så erstat Nordamerika med Island, Sjælland eller et hvilket som helst lidt mindre, men betydeligt landområde. Og hvis eksemplet forekommer søgt, så skal der her mindes om, at dette de facto er, hvad der er sket på Fiji, hvor øgruppens oprindelige befolkning kom i mindretal i forhold til indiske indvandrere og efter år med etnisk uro søgte at modvirke dette vha. forfatningsmæssige garantier.<sup>1</sup> Desuden er problemstillingen med forskellig styrke og forskellige



løsningsmodeller rejst af så godt som alle "oprindelige folk", hvad enten det drejer sig om inuitterne i Grønland, inuitter og indianere i Canada og USA eller aboriginals i Australien.

Det modsatte eksempel angående indvandring kan også illustreres. Her ved et tænkt samfund på en mindre ø, der er så tæt befolket, at befolkningen alle lever på et absolut eksistensminimum på basis af de få naturlige ressourcer, de kan udpine gennem deres jæger- og samlerlivsstil. Faktisk er øens ressourcer i eksemplet så udpinte, at såfremt indbyggertallet steg med blot en enkelt, ville en af øens øvrige beboere falde under eksistensminimum og dø af sult, selvom det ikke på forhånd kan siges hvilken af dem.

Har jeg i det givne eksempel - som inddrømmet er en smule ekstremt - ret til at bosætte mig på øen og ernære mig som jæger og samler? Har jeg, blot fordi jeg er en bedre jæger end øens indbyggere, ret til at tage livet af en af dem i kraft af min blotte tilstedeværelse på grund af kampen om de begrænsede ressourcer?

2.

Der er indiskutabelt noget kontraintuitivt ved begge de ovenstående eksempler, og den bedste forklaringsmodel kan findes i en abstraktion over de principper, som Locke lægger til grund for tilegnelsen af land og andre frie ressourcer.

Hvis man som teoretisk udgangspunkt antager, at den eneste måde, man kan ernære sig i et givet samfund er via besiddelse af jord til jagt eller dyrkning, og tilsvarende for eksemplets skyld, at jordens kvalitet er lige fordelt, og at enhvers evner er omtrentligt de samme, så vil spørgsmålet om indvandring være anderledes let at afgøre.

Locke skitserer en række principper for tilegnelse af frie ressourcer eller naturens goder (Locke, 1996), som danner skole for enhver liberal teori om tilegnelse. I pkt. 27 (Locke, 1996, p.46) pointeres det, at ethvert menneske ejer sig selv og det, som vedkommende ved sit arbejde har tilegnet sig fra de frie ressourcer i naturen, og i pkt. 32 (Locke, 1996, p.48) anvendes samme princip på opdyrkelsen af jorden. Den grundlæggende begrænsning er, at man her ikke må tage mere, end man kan udnytte og de facto gøre brug af, jvf. pkt. 31 (Locke, 1996, p.48), således at der stadig er lige meget tilbage til alle andre, iflg. pkt. 27 (Locke, 1996, p.46).

Hvis man for nemheds skyld antager, at en enkelt person i det førnævnte magter at opdyrke 100 ha land, og at det samlede areal af et givet område er 100 mio. ha, så er der i Locke'sk forstand plads til 1 mio. mennesker på dette område. Fra den første til den næstsidste tager de hver især så meget, som de kan opdyrke, og for hver gang er der stadig lige meget tilbage til dem, der kommer efter, idet "lige meget" ikke skal forstås matematisk, men som tilstrækkeligt til dennes behov.

I virkelighedens verden varer denne abstrakte tilstand ikke ved. Jord købes og sælges, slås sammen ved ægteskabers indgåelse eller overdrages ved arv. Forskellige jordområder giver forskelligt afkast. Nogle sælger deres jord og tager i stedet arbejde på andres jord, hvorfor disse ved hjælp af medarbejdere kan opdyrke større områder. Anden jord omdannes til by- og industriområder, i første omgang til forarbejdning af det, som bliver produceret på de enkelte jordstykker, i anden omgang for at producere helt egne produkter og serviceydelser. Til og med muliggør alt dette på sigt en endnu større befolkningstæthed end oprindeligt.

Man kan endda ikke hævde, at jordbesiddelse er et kriterium for (fortsat) borgerskab, for den, der måtte sælge

sin jord for i stedet at tage arbejde hos enten andre jordbrugere eller i byens industri, mister de facto ikke sit statsborgerskab, men har stadig sin personlige ejendom undergivet landets love og en (ideel) andel i de fælles goder i det pågældende samfund, ligesom vedkommende bidrager til en samlet produktivitetforøgelse i kraft af samfundets specialisering og sin egen deltagelse heri. Det er derfor også åbenbart, at Lockes principper om tilegnelse primært kan anvendes som rettesnor i forbindelse med den indledende tilegnelse, herunder den indledende indvandring, og ikke mht. efterfølgende problemstillinger angående statsborgerskab og rettigheder i forbindelse hermed.

Den her skitserede udvikling tilslører, men ophæver ikke den sandhed, som er åbenbar i den indledende abstraktion. Nemlig at ethvert landområde på et givet tidspunkt og på et givet udviklingsniveau kan ernære et vist antal mennesker, og at det er dette princip, som er og bør være målestokken for og enten tillade eller om nødvendigt lægge begrænsning på indvandring.

### 3.

I den indledende, men abstrakte tilstand er princippet enkelt: Enhver kan bosætte sig i området, så længe der er frie ressourcer, altså så længe der er tilgængelig jord at opdyrke.<sup>2</sup> Der er også en naturlig begrænsning heri, nemlig at der ikke er "plads" til flere, når først al jorden er opdyrket. For i givet fald kunne man kun skaffe sig jord ved at drive en anden væk fra dennes jord, og ens tilstedeværelse ville ikke blot være en diffus, men fælles byrde, men en konkret krænkelse af en anden.

Det er her på sin plads med nogle refleksioner over et område, som Locke behandler en smule skødesløst, men som i vor tid er en kilde til folkeretlig konflikt, nemlig den (lidt forsimplede) forskel på agerdyrkere og jæger-/samlere, som den kommer til udtryk i forskellen mellem den oprindelige befolkning i mange områder og de efterfølgende tilflyttere, uagtet disse ikke kun er agerdyrkere, men typisk også byboere og industriskabere.

Hvis man igen anvender eksemplet fra før, så er det plausibelt, at en jæger-/samlerkultur kræver større landområder pr. indbygger for at kunne ernære sig. Lad os for eksemplets skyld antage, at der her kræves 10.000 ha pr. indbygger, i modsætning til agerdyrkerens 100 ha. Jeg hævder her det standpunkt, at hvis der er 100 mio. ha i alt, og der er 10.000 indbyggere, som lever i en jæger-/samlerkultur, så er området allerede taget i besiddelse på de præmisser, som landets indbyggere lever efter. Oprindelige indbyggere skal selvfølgelig nyde en

beskyttelse så langt som dette, ligesom de indlysende ikke må udsættes for overgreb, tvangsforflytninger og andre krænkelse.

Imidlertid vil fakta ofte være sådan, at der kun er, hvad der svarer til måske 8.000 indbyggere i det pågældende område, altså sådan at der både er plads til, at de eksisterende indbyggere kan bibeholde deres jæger-/samlerkultur, samtidig med, at der indhegnes og opdyrkes agerjord og bygges byer, industri mv. De "manglende" 2.000 indbyggere i eksemplet modsvarer et areal på 20 mio. ha, som giver plads til 200.000 agerdyrkere, der i princippet kan og bør leve i fredelig sameksistens med de oprindelige indbyggere, eftersom ingen af dem krænker hinandens rettigheder, hvis de hver især holder sig til egne områder.

På sigt vil måske 2.000 indbyggere i jæger-/samlerkulturen vælge at forlade denne for at tilslutte sig ager-/industrikulturen, idet denne plausibelt vil kunne appellere qua sin højere produktivitet og større mængde af goder. Denne bevægelse vil så give plads til yderligere 198.000 agerdyrkere/industriarbejdere på samme område, og sådanne bevægelser vil på sigt skabe et equilibrium eller ligevægtspunkt et eller andet sted. Realistisk vil nogle vedblivende foretrække den oprindelige jæger-/samlerkultur og disse må have ret til dette, men disse kan ikke til stadighed beholde råderetten over samme arealer, hvis ikke de reelt har disse i deres besiddelse i kraft af deres antal og en levevis, som fordrer større areal pr. indbygger. Der vil i praksis være behov for at afgrænse den ene gruppes områder fra den anden, men det er ikke nødvendigt at knæsatte særskilte grupperettigheder eller undtage den ene gruppe fra i øvrigt fælles lovgivning.

Det er også vanskeligt ud fra liberale præmisser at hævde, at de tilfældige første indbyggere i et land eller landområde skal kunne diktere efterfølgende indbyggers sprog, kultur, religion mv. Et samfund formes af dets indbyggere, og i praksis vil det være domineret af flertallets normer og kultur, men med skyldig respekt for mindretallets ret til egne valg, levevis og kultur.

En indvandrer til et næsten fuldt befolket område må derfor de facto anerkende dette, og er nødt til at indordne sig under det eksisterende samfund, mens indbyggerne i et meget tyndt befolket område hhv. indbyggere i en oprindelig jæger-/samlerkultur ikke kan eller skal ydes samme beskyttelse mod på sigt at udgøre et mindretal og dermed tælle med mindre vægt.

### 4.

Af størst interesse er hvilke konsekvenser en sådan tilgang har i vor tid og i mere komplekse samfund, der ikke afspejler den indledende abstrakte model.

Det er givet, at der i samfund som det danske ikke er frie ressourcer som dem, Locke henviser til, eftersom al jord i praksis er tilskødet en eller anden, person, virksomhed eller institution, eller er henlagt som fællesarealer, hvad enten dette er som parker, veje mv. Kriteriet kan derfor ikke blive, at man skal kunne finde uopdyrket land at opdyrke eller en skov at jage i.

Det er samtidig teoretisk angribeligt at lade det være op til det givne samfund med dets (forhåbentligt) demokratiske institutioner at beslutte sig for et "passende niveau" af indvandring hhv. nogle "passende kriterier" for samme. Rettighedsliberalisten må jo efterlyse nogle principper, som afgørelsen bør tages ud fra, eller som til og med kan gennemtvinge en bestemt afgørelse. Hvis jeg således som individ har en absolut ret til at bosætte mig i et givet land, bør statsmagten det pågældende sted ikke kunne nægte mig denne ret, og hvis omvendt det eksisterende samfund har en absolut ret til at nægte mig bosættelse, så bør jeg ikke kunne gennemtrumfe dette på anden vis.

Det princip, som afspejler Lockes principper om indledende besiddelse i en mere kompleks verden, er det, at man har ret til at bosætte sig, hvis der er "plads", ligesom der er plads i tyndt befolkede områder, hvis der er uopdyrket land at opdyrke og frie ressourcer at ernære sig ved. Der er derimod ikke "plads", hvis der ikke er til livets opretholdelse. Hvis jeg insisterer på at bosætte mig i ufrugtbare områder og uden særlige forudsætninger, så vil jeg erfare på den hårde måde, at der ikke var "plads" til mig, nemlig ved min uundgåelige undergang.

Fristende som det derfor er at gøre indvandring betinget af selvforsørgelse, så er dette dog et upræcist kriterium. Man kan være selvforsørgende på den tætbefolkede ø i eksemplet fra første afsnit ved at drive en anden indbygger ud i sultedøden, og man kan - om end ved at krænke hans rettigheder - blive selvforsørgende ved at drive en anden indbygger væk fra vedkommendes ejendom i et fuldt ud befolket landbrugsland. I et samfund med udstrakte velfærdsydelse vil man vælge byrden over på samfundet som helhed, men uden sådanne vil ens handlinger skade konkrete mennesker. "Plads" er der, når man kan forsørge sig selv uden at fratage andre deres mulighed for samme, dvs. når man kan skabe et job til sig selv, som man ikke tager fra andre.

Der er heri uægtelig en vis beskyttelse af et givet lands indbyggere, som naturligvis er udsat for konkurrence udefra i form af samhandel med andre lande og områder, men som ikke nødvendigvis skal være underlagt intern konkurrence fra mennesker, som ved deres tilstedeværelse pålægger samfundet en byrde,<sup>3</sup> men som ikke netto bidrager til at bære den byrde i form af jobskabelse.

I tyndt befolkede områder vil kriteriet for indvandring næsten pr. definition altid være opfyldt. Størst interesse har forholdene i tætbefolkede og højt udviklede og industrialiserede samfund, samt i samfund hvor drastiske ændringer i ydre forhold spiller ind. I et samfund som det danske, og i det hele de allerfleste, moderne samfund må kriteriet således være, at man ikke blot er selvforsørgende, men jobskabende. Præmissen er her, at qua markedsmekanismerne og den produktivitet, der skabes af disse, så bliver samfundskagen større, for nu at bruge et populært udtryk. Hvis princippet kunne overføres til den fysiske verden, så ville det svare til, at der blev mere jord at opdyrke, altså at der opstod frie ressourcer, som nu kunne tilegnes.

På liberale præmisser er der derfor to legitime scenarier. Den ene er den talentfulde indvandrer, der er tilstrækkelig ressourcestærk til at skabe et nyt job til sig selv. Den anden er den indvandrer, som kommer til for at opsuge den produktivitetserøgelse, som ikke kan opsuges af den almindelige befolkningsvækst. Den under middel ressourcestærke, eller den som alene kan henvise til sin ret til familiesammenføring eller på anden vis traktatfæstede rettigheder, har ikke nogen medfødt og absolut ret i liberal optik, og bør heller ikke nyde legal ret.<sup>4</sup>

Det andet scenarie er der, hvor f.eks. opdagelsen af naturressourcer eller markante fremskridt i landbrugs- eller anden teknologi muliggør en væsentlig øget befolkningstæthed. Guldfeberen i USA muliggjorde, at givne områder kunne forsørge flere end før, idet man ved eksport af råvarer nu kunne importere de nødvendigheder, man ellers havde været henvist til at fremdyrke. Mekaniseringen af landbruget i forrige århundreder udgjorde et tilsvarende kvantespring i samfundets samlede ressourcefrembringelse, som tillod en samlet befolkningsvækst, der også efterfølgende slog igennem.

De oliefund i ikke mindst den arabiske verden, som har gjort denne velhavende, er et eksempel på samme pludselige ændring af ydre omstændigheder. Men det kan anfægtes, at den oprindelige befolkning i disse lande har haft retten til at monopolisere frugterne af dette, når indtægterne derfra uomtvisteligt ville kunne brødføde et

overmål af indvandrere, som enten kunne have bosat sig og fået arbejde i olieindustrien, eller som kunne påbegynde udvinding på ingenmandsland eller på jord, man havde opkøbt af lokale.<sup>5</sup> Det samme gør sig gældende i tilfælde af betydelige oliefund på f.eks. Grønland eller Færøerne, som potentielt vil kunne brødføde langt ud over de nuværende indbyggere.

Konklusionen på alt det i det foregående fremførte, er at man på liberal grund og på basis af de principper, som Locke var den første til at skitsere, kan udlede en rettig-hedsbaseret teori om indvandring, der også i praksis er anvendelig. En sådan teori tager skyldigt hensyn til alle borgere og disses rettigheder, herunder til valg af levevis, og den fremmer samtidig den spontane og markeds-baserede udnyttelse af de gældende ressourcer, som er en nødvendig forudsætning for vækst og understøttelse af en given befolkning. Samtidig trækker den principielle grænser op for indvandring, for så vidt denne ikke netto bidrager til et givet samfund. Desværre er den gældende, danske og internationale retsorden, folkeretsligt og traktatretligt, kun i begrænset omfang i tråd med liberale principper, hvorfor imperfektioner og konsekvenserne heraf ofte er synlige.

### Litteraturliste:

Locke, John: Anden afhandling om styreformen, Det lille Forlag, 1996.

### Noter

<sup>1</sup> Forfatningen af 1990 sikrede etnisk melanisk/polynesiske kontrol med magten på trods af et flertal af indiske indvandrere, selvom dette blev modereret ved en forfatningsændring i 1997.

<sup>2</sup> Det forudsættes, at vedkommende indordner sig under almindelige principper om at respektere andres person og ejendom og indordner sig under de beslutningsprocedurer, som forefindes eller opstår, og som er nødvendige i ethvert samfund.

<sup>3</sup> Byrden består i vort samfund i høj grad af velfærdsydelse, men selv fraregnet disse vil enhver indbygger medføre en vis belastning af infrastrukturen og et vist (ekstra) behov for opretholdelse af lov og orden. Hvis imidlertid indbyggere ikke er netto produktivitetsskabende, men sender en anden ud i arbejdsløshed, så medfører vedkommendes tilstedeværelse pr. definition en byrde på det pågældende samfund - som naturligvis er mærkbar, hvis der ikke er tale om et enkelt tilfælde, men om tusinder som vedkomme nde.

<sup>4</sup> Billedet nuanceres naturligvis af, at der også finder udvandring sted, som kan modsvares af en tilsvarende indvandring uden at der sker nogen skævvridning af ressourcer og adgangen til disse.

<sup>5</sup> Selv hvis man forudsætter et delvist statsligt ejerskab til ressourcerne, f.eks. i form af skatter eller i ejerskab af en given brøkdelt af de udvundne ressourcer, drejer dette sig alene om indtægternes størrelse, mens pointen i det skitserede er hvem, som har ret til at få andel i disse: en tilfældig oprindelig befolkning, et tilfældigt (og diktatorisk) styre eller enhver driftig person, som byder sig til.

# Boganmeldelse

Madsen Pirie: *Think Tank - the Story of the Adam Smith Institute*. The Backbite Publications, London: 2012.

Af Jens Frederik Hansen

I Londons underground hang i foråret en reklame for en bog om min gamle arbejdsplads, the Adam Smith Institute. Adam Smith Institute blev i 80-erne betegnet, som "vogtere af Thatcherismens hellige flamme" dermed en del af den store fortælling om det genrejste England (altså UK).

Den bog har jeg ikke kunnet holde mig fra, men at anmelde en bog, der omhandler centrale dele af ens eget liv, er normalt en dårlig ide, med mindre man kan benytte lejligheden til at gøre et gammelt regnskab op. Kun i så fald plejer det at blive spændende. Men jeg sætter pris min gamle chef, der har skrevet bogen. Ud fra disse forudsætninger er det nedenstående ikke værd at læse. Men prøv alligevel.

For mig står Adam Smith Institute i al den stråleglans, der knytter sig til glade ungdomsår med lyst til livet, kærlighed og politik. Formelt set var min kontakt med det begrænset til, at jeg i 2 lange sommerferier arbejdede for dem, deraf den ene med at "baby-sitte" deres hus på grænsen til de dybsorte kvarterer i Washington (og ja, man bevægede sig med nogen forsigtighed som hvid). Reelt set var der et flerårigt fællesskab, startende med min deltagelse i en uges kursus i sommeren 83 og helt frem til jeg studerede i Cambridge i 89. Senere har kontakten været sporadisk, men jeg siger altid "vi" og aldrig "dem".

Når man dengang – midt i Thatcher-årene – omtalte sin forbindelse med instituttet, så svarede briter altid: "Adam Smith Institute – er de ikke temmelig højreorienterede?" Så man vidste jo godt, at man vurderedes som en, som gik lige på grænsen til det politisk utroværdige. Finessen var, at vi kun gik til grænsen og til tider en lille smule over, og at vor tilstedeværelse flyttede både grænsen og midtpunktet. Når jeg ser tilbage på de temmelig usædvanlige personer fra det politiske landskabs skyggekrede, som

omgav os, så er det bemærkelsesværdigt, hvor mange af dem der sidenhen har fået lange nekrologer i de seriøse aviser. Bogen nævner de fleste navne, her rækker pladsen ikke.

I dag er der ingen briter, som blot rynker brynene, når jeg nævner mine politiske aner. Så enten er vi faldet af på den, eller også har verden flyttet sig. Er det virkelig lykkedes at finde det fikspunkt, hvorfra man med en vægtstang kan flytte jorden?

Men tilbage til bogen! Dens hovedbudskab er at vise, hvor sjældent konsensus brydes med vilje, og hvor lidt der egentlig skal til for at skabe en ny dagsorden, hvis man ellers forstår at præsentere sine budskaber som praktiske snarere end ideologiske. I den forbindelse er troværdighed og præsentation alfa og omega. Men det er ikke fordi, dette budskab præsenteres som en åbenlys tese. Det ligger snarere som en af flere understrømme, der skal identificeres af læseren.

Den, som måtte tro, at de muligheder bød sig til, fordi budskabet var accepteret af det konservative parti, glemmer, at Margaret Thatchers vigtigste resultat – privatisering – voksede frem mere ved uheld end ved bevidste handlinger. England i 1979 ville noget nyt, man vidste blot ikke hvad. Heldigvis forstod hun at lytte til vækstlaget, navnlig fordi vækstlaget forstod at gøre opmærksom på sig selv.

Den selvkritiske holdning, der går gennem bogen, er glædelig og viser en dybde, som mange kritikere nok havde forsvoret. I øjeblikkets debat er der sjældent plads til at udtrykke tvivl om egen position. Og selvovervurdering er nok den almindeligste af de politiske synder.

En del af bogen handler om instituttets økonomi og beemanding, men kedeligt bliver det ikke. Blandt Ronald





Reagans 3 klassiske løgne er, at "checken blev sendt i går". Og den gjorde vi flittig brug af. Finansieringen var spinkel, og omgivelserne på kontoret decideret usle. Men vi kunne nok godt have forbedret dem ved lidt mere støvsugning. Atmosfæren var maskulin. På kontorerne stod der skabe med klap-ned-senge. Kontoret var nemlig i løbet af ugen hjem for "direktionen", der kun havde ydmyge huse provinsen. Cheferne fik ingen løn, men tjente til dagen og vejen ved bi-jobs, en evne til at købe boliger billigt og sælge med profit samt en alt for sjælden gang imellem en klækkelig injurieerstatning, når pressen blev for grov. Og det hører med, at det samlede personale var de 2 chefer, studentermehjælperen og en håndfuld freelancere, der arbejdede hjemmefra.

Periodevis burde instituttet have været "the Micawber Institute", men der var altid plads til gæster fra nær og fjern, og unge mennesker har altid flokkedes ved døren. Det gør de tilsyneladende stadig. Og den vilje til at lytte til de unges forhåbninger om fremtiden og spørgsmål til livets sammenhænge, er nok lige så dybtfølt som udformningen af de kommende års politik. Disciple har det med at videregive – ikke sprede - budskabet.

Og hermed er vi ved den anden understrøm, nemlig den langsomme konvertering til praktisk liberalisme, som læseren formentlig vil opleve (selv faldt jeg i gryden som ung). Efter dansk standard risikere man at være ultra-liberalist efter læsningen, men uden at vide hvordan man blev det. Socialister og statskonservative bør vogte sig.

I den forbindelse bør nævnes, at modsat socialister, der altid "kæmper" eller "slås" for et standpunkt, så bruger liberale udtrykkene at "argumentere" eller "overbevise". I bund og grund et sjovt eksempel på anvendt psykologi.

Bøger bør aldrig læses uden en overvejelse om, hvad der er udeladt og hvorfor. Det er selvsagt vanskeligt, når man indtager rollen som hagiograf, men sommetider har selv jeg svært ved præcist at tidsfæste begivenheder og bogen nævner ikke mange årstal. Voldsomme brud på kronologien har jeg dog ikke set.

Nyt for mig er afsnittene om tiden under Blair og Brown. New Labour måtte nødvendigvis føre til new ways of labouring. Og som med alle andre virksomheder er det viljen til omstilling under nye markedsforhold, der virkelig viser produktets kvalitet. Hvad optog mon Sankt Jørgens liv, da først dragen var dræbt. Han måtte i hvert fald lægge sværdet til side.

Et af de bærende elementer i troen på det frie marked er ofte, at man også har tillid til, at befolkningen vil vælge markedsløsningen, dersom den får valgmuligheden. Derfor var det under Blair naturligt at bruge tid på at undersøge befolkningens prioriteter gennem opinionsmålinger, og benytte dem som udgangspunkt for forslag. Dermed får man et uafhængigt "bagland", så man ikke kan beskyldes for en ideologisk tilgang til aktuelle spørgsmål. Det er også en metode, der ligger i direkte forlængelse af instituttets princip, hvor alle forslag skal kunne holde til den ultimative prøve: At blive accepteret af befolkningen.

Samtidig har tiden med Blair og Brown givet mulighed for at forberede nogle af de virkelig langsigtede reformer, som er oplagte som følge af demografien, navnlig omlægning af pensioner til private opsparingsordninger i stedet for udbetaling af det løbende skatteprovenu.

Også årsagerne til finanskrisen har også været et hovedemne. Er det kapitalismens endelig nederlag eller resultatet af statslig indblanding i økonomien. Juryen har ikke trukket sig tilbage endnu, og indtil da vil vi procedere spørgsmålet. Der er fortsat et arbejde at udføre for liberale, og forhåbentlig kommer der en gang et nyt bind om den næste generations arbejde. Men alt det ligger ude i fremtiden.

# Vil du skrive i Libertas?

## Indlæg

Har du lyst til at skrive en artikel til et af de kommende temanumre, så henvend dig til redaktøren. Redaktionen modtager meget gerne artikler, anmeldelser, noveller, essays og illustrationer – men påtager sig intet ansvar for materiale, tilsendt uopfordret. Nedenfor er angivet de kommende temanumre af Libertas. Der er mulighed for at bringe artikler udenfor tema.

Indlæg sendes til redaktøren på: [torbenmarkp@hotmail.com](mailto:torbenmarkp@hotmail.com)

## Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word-format
- Kort resumé på maks. 100 ord.
- Kort forfatterbiografi på maks. 35 ord
- Artikler må gerne indeholde illustrationer, figurer og tabeller som jpg-filer eller lignende
- Noter angives som slutnoter
- Der anføres kilder for alle direkte refererede eller citerede kilde.
- Litteraturhenvisninger i teksten anføres som eksempelvis: Friedman (1990,1992).
- Litteraturliste til sidst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter forfatter efternavn og som nedenstående eksempler:

## Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.

Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.

---

## Kommende numre af Libertas

**Nr. 54 Anarkokapitalisme.** Februar 2013:

Deadline: 31. januar 2013

## Bidragydere til dette nummer

**Rasmus Fønnesbæk Andersen**, Ph.D.-studerende i statskundskab ved Københavns Universitet. Har redigeret antologien *11 konservative tænkere* sammen med Henrik Gade Jensen og bidraget med et kapitel om den borgerlige Georg Brandes til bogen *Friheden flyver*. Med i redaktionen af Libertas.

**Camilla-Dorthea Bundgaard** er cand.ling.merc., chefredaktør for Damefrokosten.com – et blogsamfund, der leverer liberal borgerjournalistik, opinion og aktivisme, klummeskribent i Jyllands-Posten og ekstern lektor i bl.a. kønsstudier og videnskabsteori ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi på CBS.

**Ryan Smith** er cand. phil og forfatter til bogen "Gildet".

**Sasha Renate Bermann** er bosat i Bruxelles. Arbejder til dagligt som politisk konsulent, mens hun skriver sit speciale om EU's arbejdsmarked. Studerer europæiske studier på CBS.

**Torben Mark Pedersen**, cand. polit. et exam art, Ph.D. Har studeret økonomi på Harvard og på University of Chicago. Redaktør af Libertas. Stiftede i 2005 partiet "Liberalisterne - Frihed og Velstand".

**Jesper Veiby** er cand.jur., forfatter, forlægger, folketingskandidat for Liberal Alliance samt stifter af den højre-liberale tænketank Højre. Født i 1967 og bosiddende i Aalborg.

**Jens Frederik Hansen**, advokat.

**Lisbet Røge Jensen** er cand. merc. og redaktør på Børsen.

## Selskabet Libertas

Libertas er en uafhængig og ikke partipolitisk gruppe af individer, bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi samt troen på hvert enkelt menneskes værdighed og integritet som absolutte værdier.

### Redaktør

Torben Mark Pedersen, torbenmarkp@hotmail.com

### Sekretær

Niels Westy Munch-Holbek, info@libertas.dk

### Forretningsfører (medlemskab og regnskab)

Chresten E. Heide-Anderson,  
ChrestenHeideAnderson@gmail.com

**Hjemmeside:** [www.libertas.dk](http://www.libertas.dk)

### Præsidium

Bo Andersen, Chresten Andersen, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Otto Brøns-Petersen, Jacob Wimpffen Bræstrup, Morten Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Nikolaj Gammeltoft, Hans Christian Hansen, Jens Frederik Hansen, Nicolai Heering, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Palle Steen Jensen, Thomas Breitenbach Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, David B. Karsbøl, Mikkel Kroglund, Kristian Kyndi Laursen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Dan Terkildsen, Anders Wivel, Sune Wæsel, Finn Ziegler, Torben Mark Pedersen og Niels Westy Munch-Holbek.

## Bliv medlem

MEDLEMSKAB koster 150 kr. for resten af 2012.  
- Indsæt beløbet på konto nr. 1551-8080577  
- send en e-mail med navn, adresse og e-mail til:  
ChrestenHeideAnderson@gmail.com

---

# Den synlige hånd

## Abort er oversolgt som frigørelse

Af Lisbet Røge Jensen

Danmark elsker at sole sig i den amerikanske abortdebat. Den får nemlig danskerne til at se så dejligt frigjorte ud - lidt af et image boost. Men hvad nu, hvis vi faktisk er stokonservative sammenlignet med amerikanerne? Hvad nu, hvis vi slet ikke er så frigjorte, som vi opfatter os selv? Hvad nu, hvis aborten i Danmark slet ikke er fri?

Debatten i USA karikeret: Den skøre republikaner giver den hele armen med sin gudfrygtige pro-life-prædiken, mens den skingre pro-choice-demokrat-hippie skruer op for indignationen. Ikke overraskende identificerer man sig her til lands mest med sidstnævnte, hvor man i ly af kvindekampens almægtighed kan påstå stort set hvadsomhelst på bekostning af hvemsomhelst. Fri abort er frigørelse, er mantraet. Det er kvindens ret til selvbestemmelse, og til at gøre med sin krop, som hun lyster: Hvis hun vil have barnet, så får hun det. Hvis ikke, så får hun det fjernet. Hendes valg.

Men hvor fri er aborten? I Danmark er den ikke så fri. Vi har ret til abort de første 12 uger af graviditeten, derefter er der lukket. Det er en ganske restriktiv abortlovgivning. Alligevel ryster vi af skræk og rædsel ved udsigten til, at en religiøs, konservativ politiker i USA indfører restriktioner på en ellers meget fri abort. Eller som BT skrev i 2007, da Højesteret i præsident W's tid forbød den såkaldte Partial Birth Abortion: "Den fri abort i fare i USA: Højesteretsafgørelse chokerer USAs kvinder".

Partial Birth Abortion er et indgreb, som foretages i de sidste måneder af en graviditet. Det foregår ved, at kvinden føder barnet med fødderne først indtil kun hovedet er tilbage. Derefter suges indholdet af kraniet ud, hvilket naturligvis tager livet af barnet, som fødes dødt. Højesteretsafgørelsen under W gjorde det muligt for delstaterne at ulovliggøre denne procedure, men det betyder ikke, at alle delstaterne har gjort det.

Generelt er der store forskelle i delstaternes abortlovgivning, men fælles for dem alle er, at ingen – ingen – har så restriktiv en abortlovgivning som Danmark. De

mest restriktive stater forbyder abort senere end 20. uge, mens hovedparten sætter grænsen ved fosterets levedygtighed, som er omkring de 24 uger. En del stater har ingen tidsmæssige begrænsninger. Nogle stater har stort set ingen restriktioner overhovedet: I Colorado, eksempelvis, skal aborten blot foretages af en autoriseret læge, og med mindre kvindens helbred er i fare, eller hun er blevet voldtaget, så kan hun ikke få finansieret aborten via offentlige midler. Hvis man da kan kalde dét en restriktion.

Så vidt USA. Tilbage til andedammen: Måske er vi danskere slet ikke så frigjorte, at det gør noget. Man kan ihvertfald konstatere, at vi er stokhamrende konservative sammenlignet med amerikanerne. Uden at det nødvendigvis er et problem.

Abort handler om andet end kvindens ret til at bestemme over egen krop. Selvfølgelig har kvinden ret til at bestemme over egen krop. Det har hun også, inden hun bliver gravid. Hvis hun har et brændende ønske om ikke at blive gravid, kan hun strengt taget lade være med at dyrke sex. Hvis hun alligevel kaster sig ud i handlingen, med prævention eller ej og fuldt bevidst om at hun udsætter sin livmoder for en potentiel befrugtning, så må hun forholde sig til de mulige konsekvenser. For skulle en undfangelse finde sted - trods de hårde odds - da melder sig et spørgsmål, der rækker videre end blot kvindens rettigheder: Hvornår begynder det nye liv, som også har ret til beskyttelse?

Det spørgsmål er fundamentalt, og man kan som liberal ikke rigtig tillade sig at undlade at forholde sig til det. Hvis man undlader at forholde sig til det, hvordan svarer man da på alle andre spørgsmål? Hvis rettighederne er Life, Liberty and the pursuit of Happiness, hvornår begynder da Life? Ved undfangelse eller fødsel? Ved 12 eller 24 uger? Ved levedygtighed i reagensglas eller i kuvøse? Hvem har svaret? Det findes ihvertfald ikke i kvindens frigørelse.